

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav translatologie

Bakalářská práce

Václav Koutný

Komentovaný překlad textu "Marcus Tullius Cicero, Who Gave Natural Law to the Modern World", Foundation for Economic Education, 1997

Annotated Czech Translation of "Marcus Tullius Cicero, Who Gave Natural Law to the Modern World", Foundation for Economic Education, 1997

Zadání

Zadaný text přeložte do češtiny a svůj překlad doplňte překladatelským komentářem v rozsahu min. 20 normostran. V komentáři nejprve celkově charakterizujte výchozí text: uveďte, s jakým cílem byl text napsán a jaké stylistické postupy autor volí k dosažení svého záměru. Dále popište, na jaké problémy jste v překladu narazil, a zdůvodněte použité překladatelské postupy a nezbytné posuny, které jste v překladu provedl na úrovni lexika, syntaxe a především v rovině stylistické. Postupujte přitom od celkové koncepce svého překladu k dílčím řešením. Komentář opatřete bibliografickým soupisem použitých primárních i sekundárních zdrojů, včetně internetových.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce PhDr. Davidu Mračkovi, PhD. za cenné rady, podnětné připomínky a za ochotu a trpělivost při konzultacích. Rovněž bych chtěl poděkovat Tomáši Cieslarovi za rady v oblasti právní terminologie.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. 5. 2018

podpis

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je překlad článku „Marcus Tullius Cicero, Who Gave Natural Law to the Modern World“ autora Jima Powella z angličtiny do češtiny a ve druhé, teoretické části provést analýzu výchozího i cílového textu. Současně se teoretická část práce zaměřuje na popis metody překladu, typologii překladatelských posunů a překladatelských problémů.

Klíčová slova: komentovaný překlad, překladatelské problémy, posuny, překladatelská analýza, Marcus Tullius Cicero, životopis, rétorika, filosofie

Abstract

The aim of this bachelor's thesis is to translate the article “Marcus Tullius Cicero, Who Gave Natural Law to the Modern World” by Jim Powell from English into Czech and to carry out an analysis of both the source text and the translation in the second, theoretical part. The theoretical part also focuses on the description of the translation method and the typology of translation shifts and problems.

Keywords: annotated translation, translation problems, shifts, translation analysis, Marcus Tullius Cicero, biography, rhetoric, philosophy

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Překlad	7
3. Komentář k překladu.....	22
3.1. Vymezení cílového textu	22
3.2. Profil výchozího textu	23
3.3. Překladatelská analýza.....	24
3.3.1. Vnětextové faktory.....	24
3.3.2. Vnitrotextové faktory.....	26
3.3.3. Funkční a stylistický rozbor výchozího textu	27
3.4. Překladatelská metoda	33
3.5. Překladatelské problémy a jejich řešení	34
3.5.1. Kulturní rozdíly.....	34
3.5.2. Stylistické problémy	36
3.5.3. Grafická stránka textu	40
3.6. Překladatelské posuny	43
3.6.1. Posuny konstitutivní.....	43
3.6.2. Posuny individuální	44
4. Závěr	46
Bibliografie.....	47
Primární literatura.....	47
Sekundární literatura.....	47
Přílohy – výchozí text	50

1. Úvod

Marcus Tullius Cicero byl pravděpodobně nejproslulejším řečníkem a jedním z hlavních politiků ve starověkém Římě prvního století př. n. l. Do této pozice se ale na rozdíl od jiných nedostal prostřednictvím úplatků, podvodů, vyhrožování nebo díky zásluhám předků – vypracoval se zcela sám, svým vlastním nadáním a zápalem. Nicméně, jak to u vedoucích politiků bývá (a Cicero nebyl jen předním politikem, ale ještě navíc právníkem), na jeho osobnost se nahlíží velmi rozporuplně. Obě tyto skutečnosti mě přivedly k volbě překládaného textu. Kromě toho se o Ciceronovu osobu již dlouho zajímám proto, že latinu ovládal jako nikdo jiný a že se navzdory své mírné povaze vždy snažil podle svých možností bránit přílišnému rozmachu lidí usilujících o samovládu, ať už se jednalo o zkrachovalého šlechtice Catilinu, dnes často velebeného Caesara nebo jednoho z jeho nástupců a známého partnera Kleopatry Marka Antonia.

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že v pomyslném klasicko-filologickém konfliktu „Caesar versus Cicero“ jednoznačně zastávám Ciceronovu stranu, což mi pomohlo lépe chápat překládaný text. Autor Jim Powell totiž stojí na téže straně. Mimoto mě ale zejména zaujala autorova popularizační snaha, jelikož Cicero do jisté míry stojí ve stínu „oblíbenějších“ nebo alespoň kontroverznějších antických osobností, kterými byli např. Caesar, Pompeius, Caligula či Nero. Možnost Cicerona přiblížit i českému čtenáři mě na překladu lákala nejvíce.

V první části práce jsem usiloval o věrný a zároveň přirozený překlad celého internetového článku „Marcus Tullius Cicero, Who Gave Natural Law to the Modern World“ a v druhé jsem se pokusil o důsledný komentář k překladu, včetně popisu překladatelské metody, překladatelských problémů, jejich řešení a překladatelských posunů, jež vznikly během procesu překládání.

2. Překlad

Marcus Tullius Cicero – muž, který dnešnímu světu dal přirozené právo

Marcus Tullius Cicero zformuloval zásady, jež se v dnešním světě staly základním kamenem svobody. Před vládními zákony důsledně upřednostňoval mravní hodnoty, které vešly ve známost pod názvem přirozené právo. „Hlavní morální povinností vlády,“ tvrdil Cicero, „je chránit lidský život a soukromý majetek.“ Když se představitelé státu chovají jako smyslů zbavení, lidé mají právo na vzpouru – odvážlivce, již pomohli ke svržení tyrana, Cicero choval v úctě.

Odborník v oblasti intelektuální historie Murray Rothbard Cicerona chválil za to, že z Řecka do Říma přenesl stoické ideje. Ve druhém a třetím století n. l. stoické učení o přirozeném právu značně ovlivnilo římské právníky, a tak pomohlo utvořit rozsáhlou strukturu římského práva, která prostoupila celou západní civilizací.

Cicero se po staletí čte proto, že psal krásnou latinou. Pragmatický jazyk generálů, obchodníků či právníků přeměnil na jazyk básníků. V prvním století n. l. římský spisovatel Quintilianus poznamenal, že jméno Cicero neoznačuje člověka, ale výřečnost samu. Thomas Jefferson Cicerona nazval prvním vládcem světa mezi spisovateli. Historik Edward Gibbon, jenž přehledně zpracoval úpadek římské říše, vzpomínal, že při čtení Cicerona jsem okusil krásy jazyka, vdechnul ducha svobody a z jeho zásad a vzorů jsem načerpal smysl lidského jednání v soukromí i na veřejnosti.

Jako nejslavnější římský řečník Cicero vedl žaloby proti nepoctivým politikům a bránil občany před chamtivými úředníky. Když jednou pronášel řeč, sám veliký Julius Caesar se prý roztrásl natolik, že mu z rukou vypadly papíry. Podle klasického filologa Humfreyho Grose-Hodge Ciceronovy vrcholné projevy udržují naši pozornost, jsou tematicky pestré a dokonale mísí humor s patosem, vyprávění s argumentací a popis s deklamací. Všechny části jsou přitom podřízeny účelu celku a navzdory své detailní propracovanosti dohromady tvoří působivé a soudržné dílo.

V době násilí byl Cicero mužem míru. Na rozdíl od dalších předních politiků v Římě si odmítal vybudovat soukromou armádu a násilí otevřeně odsuzoval. „Válka vyhlášená bez provokace,“ psal Cicero, „přece nemůže být spravedlivá.“ Varoval, že násilí je ze všeho nejzlobnější.

Cicero nekritizoval římské otroctví, které patří mezi nejkrutější v dějinách, přesto byl humánnější než jeho současníci. Na svých farmách raději nechal pracovat nájemce než otroky.

Cicero žil za rozkvětu sochařství, ale jeho jméno nese jen jedna busta, podle níž se poznávají ostatní. Na takových sochách obvykle mívá vysoké čelo, velký nos, malá ústa a ustaranou tvář, jako by se trápil nad osudem římské republiky.

O Ciceronovi se toho ví víc než o všech ostatních antických osobnostech, protože se dochovaly stovky jeho upřímných dopisů, rozesílaných po Středomoří prostřednictvím posílů. Cicero v nich často budí dojem zvědavého intelektuála a oddaného, okouzujícího a štědrého muže. Jeden z jeho kritiků, „procaesarovský“ klasický filolog David Roy Shackleton Bailey z Michiganské univerzity ho nelichotivě označil za náfuku, mudrlanta, podvodníka a zlomyslného, arogantního sobce. Zato jeho kolega James Alexander Kerr Thomson Ciceronův význam vystihl přesněji poznámkou, že Cicero je pravděpodobně největším pisatelem dopisů. Zkombinoval důležitou látku, své rozsáhlé veřejné i soukromé zájmy, různorodé nálady, snadné vyjádření každého citového odstínu, výstižné citace, a především vlastní bezprostřednost tak, že se mu nikdo nevyrovnal, ani ho nepřekonal.

Když šlo do tuhého, Cicero své názory odvážně demonstroval. Stavěl se proti plánům Julia Caesara na samovládu. Po Caesarově zavraždění odsoudil snahu Marka Antonia stát se diktátorem. A kvůli tomu byl Cicero popraven.

Ciceronova raná léta

Marcus Tullius Cicero se narodil 6. ledna roku 106 př. n. l. ve vile svého dědečka v Arpinu, zhruba 110 km jihovýchodně od Říma. Ciceronův otec, který s ním sdílel všechna tři jména, byl neduživý aristokrat se zájmem o literaturu, nemovitostmi v Arpinu a domem v Římě. Matka Helvia pocházela z rodiny s konexemi v Římě. Cognomen Cicero nenasvědčuje přílišné vážnosti – v latině slovo „cicer“ znamená cizrna.

Když bylo Ciceronovi zhruba osm let, jeho rodina se přestěhovala do Říma, aby mu poskytla lepší vzdělání. Pod vedením svých řeckých učitelů se seznámil s Homérem, Euripídem a s řeckými řečníky. Chodil na přednášky o právu, filosofii a rétorice. U stoika Diodóta zase nějakou dobu studoval dialektiku.

Cicero prorazil jako velký spisovatel a řečník, protože se v obou činnostech zdokonaloval. „Zatímco se ostatní v době volna věnovali svým zájmům,“ vzpomínal Cicero, „navštěvovali hry, dopřávali si různorodá potěšení, nebo si dokonce užívali duchovního či tělesného odpočinku, zatímco svůj čas věnovali nekonečným večírkům, hazardu a hře s míčem, já ho vyplnil tím, že jsem se zas a znovu vrátil k tomuto literárnímu úsilí.“

Cicero se chtěl stát obhájcem, neboť to byl nejjistější způsob, jak dosáhnout politického úspěchu. Obhájci za svou práci sice nedostávali výplatu, ale často si mohli půjčovat, směli dědit a od svých klientů získávat politickou podporu.

Obhájci měli plné ruce práce. V římské politice bylo vraždění na denním pořádku nejpozději od roku 133 př. n. l., kdy reformátora Tiberia Sempronia Grakcha ubili senátoři, které kritizoval. Cicero také zažil léta krvavých sporů mezi Luciem Corneliem Sullou, jenž podporoval senát, a Gaiem Mariem, o němž se říká, že bojoval za obyčejné občany.

V době krutovlády Cicero proslul jako vynikající, pracovitý advokát, jemuž se dařilo vyhrávat složité případy. Jeho postupy se neslučují s dnešními zásadami řádného trestního procesu. Zaměřoval se na motiv zločinu a často nebral na vědomí, jak přesně byl spáchán. Tvrdil například, že jeho klient se v danou dobu nepohyboval v okolí místa činu, aniž by předložil konkrétní důkazy. Nepovažoval za nezbytné předvolávat svědky. Občas vyvozoval zjevně chybné závěry.

Navzdory tomu se Ciceronovi dařilo. Pořídil si venkovské vily v Astuře, Pozzuoli a Pompejích, pozemek nedaleko Formie a sídlo v prestižní římské čtvrti Palatinu. Kromě toho mu také patřily chatky, v nichž mohl cestou k těmto nemovitostem pobývat.

V roce 79 př. n. l. již Cicero pociťoval známky vyčerpání. Takto to vložil v díle *Brutus* (46 př. n. l.) obsahujícím jednu z prvních ukázek autobiografie, v níž se myslitel ohlíží za svým intelektuálním vývojem: „Tehdy jsem byl velmi štíhlý, neměl jsem silné tělo a měl jsem dlouhý, slabý krk. Mělo se za to, že taková konstituce a takový vzhled téměř zaručují ohrožení života, pokud by se k nim přidaly těžká práce a nápor na plíce. Mé blízké... děsilo, že jsem vždy mluvil s neměnným zápalem a přitom jsem využíval veškerou sílu svého hlasu a úsilí celého těla. Když mě přátelé a lékaři úpěnlivě prosili, abych upustil od soudního řečnictví, cítil jsem, že bych radši podstoupil každé riziko, než abych se vzdal své naděje na řečnickou slávu. Měl jsem pocit, že díky uměřenějšímu a zdrženlivějšímu užívání hlasu a odlišnému způsobu přednesu mohu jednak uniknout onomu nebezpečí a jednak se stát

všestrannějším řečníkem. A důvodem, proč jsem odjel do Asie, byla právě snaha změnit můj projev. Když jsem pak měl dvouletou zkušenost se soudními projevy a mé jméno si již na Foru získalo slávu, Řím jsem opustil.“

Cicero nějaký čas strávil v Athénách a pak cestoval po peloponéských ostrovech a řeckých městech v Malé Asii. Studoval filosofii u Athéňana Antiocha, který se zabýval vlivem stoicismu, a na Rhodu u učeného stoika Poseidónia. Také se s Poseidóniovým učitelem Molónem věnoval studiu řečnictví. „Po dvou letech jsem se vrátil domů,“ psal Cicero, „nejen zkušenější, ale téměř jako jiný člověk: přílišné úsilí při přednesu zmizelo, můj styl se... zmírnil, mé plíce zesílily a už jsem nebyl tak útlý.“

Cicero vstupuje do politiky

O politický post Cicero poprvé usiloval ve třiceti letech, a to o funkci kvestora, nejnižší z hlavních úřadů, který zodpovídal za správu provincie. Volby se konaly na Martově poli po červencové sklizni. Voliči jméno či iniciály svého kandidáta ryli do voskovaných dřevěných tabulek a následně je vhažovali do košíků pro sečtení hlasů. Po zvolení byla Ciceronovi přidělena Západní Sicílie, kde zajistil dodávky zásob zrní do Říma. Svého největšího osobního úspěchu během ročního mandátu zřejmě dosáhl tehdy, když objevil hrob Archiméda, řeckého matematika ze třetího století př. n. l. „Všiml jsem si sloupku, jenž nepatrně vyčníval z křoví a na němž byly patrné tvary koule a válce,“ vzpomínal Cicero. „Syrakusanům jsem ihned řekl: Mám za to, že přesně tohle jsem hledal.“

Jako kvestor se Cicero dostal do senátu. Ten měl zhruba 600 členů a téměř všichni pocházeli z rodin vděčících za své postavení vojenským úspěchům. Členství bylo doživotní. Senát měl sice ve vládě důležitý poradní hlas a z řad senátorů pocházeli uchazeči o vyšší úřady, ale neměl svou vlastní mocenskou základnu. Do senátu se nevypisovaly volby, neexistovaly politické strany. Senát nevelel armádě a senátoři ze zákona nesměli podnikat. Každý senátor vyhlížel chvíli, kdy bude zvolen guvernérem provincie a následně zbohatne.

V roce 70 př. n. l. se Cicero na politickém žebříčku posunul o příčku výš, když byl zvolen aedilem, člověkem zodpovědným za dodávky potravin do Říma a za římské hry. Téhož roku Sicilané podali žalobu na svého bývalého guvernéra Gaia Verra, který ostrov během své tříleté vlády vydrancoval. Cicerona požádali, aby si případ vzal na starost. Větší šanci na úspěch měl Verres, neboť jej hájil nejslavnější soudobý řečník Quintus Hortensius Hortalus a

protože senátoři zasedající v porotě se jako obvykle zdráhali označit vlivného politika za vinného.

Proces začal 5. srpna a přihlížely mu davy diváků, jelikož lid přišel do Říma kvůli volbám a hrám. „Vinou krutosti a hamižnosti tohoto muže,“ burácel Cicero, „přicházeli Sicilané o výhody a výsady, jež jim udělil senát a lid římský.“ Naše informace o případu pochází hlavně z Ciceronových projevů, a i když je nelze brát za důvěryhodné zdroje (na případ nahlížely jednostranně), Verres následně z Říma uprchl do Marseilles. Ciceronova vážnost vzrostla.

V roce 66 př. n. l. byl Cicero zvolen prvním prétozem, což znamenalo, že spravoval nejvyšší civilní soud v Římě. Jakmile jeho roční mandát vypršel, ihned začal usilovat o zvolení do funkce konzula, nejvyššího římského úředníka. Funkci současně zastávali dva konzulové a oba měli právo vetovat rozhodnutí toho druhého. Cicero se stal konzulem v roce 64 př. n. l. a na jeho zvolení bylo pozoruhodné to, že se neuchýlil k úplatkům ani násilí.

Lucius Sergius Catilina, jeden z neúspěšných protikandidátů a člověk bouřlivé povahy podporovaný Juliem Caesarem, plánoval pomstu. Pokusil se naverbovat zahraniční ozbrojence, spáchat atentát na Cicerona a zmocnit se vlády. Během senátních diskusí Cicero proti Catilinovi brojil sérií působivých projevů. Caesar ocitoval jeden starší zákon, podle něhož musí být trest smrti nejprve schválen lidovým shromážděním. Zastával názor, že se spiklencům má zabavit majetek a že sami mají být vyhoštěni. Cicero upřednostňoval trest smrti. Pět hlavních Catilinových společníků bylo popraveno a sám Catilina následně padl v boji. Cicero pak léta ostatní popuzoval tím, že se chvástal, jak před Catilinou zachránil republiku.

Cicero kritizoval římskou politiku nekonečné války. „Těžko se to říká,“ pravil, „ale nás Římány v zahraničí nenávidí kvůli škodám, jež ve své nezřízenosti způsobili naši generálové a úředníci. Chrámy nechrání jejich posvátnost, státy jejich bohy posvěcené dohody, domy a domovy jejich zámky a závory – vlastně je teď nedostatek blahobytných měst, jimž bychom vyhlásili válku, abychom je vzápětí mohli vyrabovat. Když posíláme armádu proti nepříteli, je to podle vás proto, abychom své spojence ochránili, nebo spíš abychom válku využili jako záminku a vyplenili jejich země? Víte o jediném státu, který jsme si podmanili a zůstal bohatý, nebo o jediném bohatém státu, který si naši generálové nepodmanili?“

Volba mezi dvěma zly

Kdyby Řím přestal s dobýváním, republika by nejspíše vzkvétala. Přestože nebyla dostatečně rozvinutá a byla prolezlá korupcí, skýtala největší šanci na odvrácení samovlády. Agrese však pokračovala a úspěšní generálové roli senátu a dalších republikánských institucí upozadili. Cicero se dostal do nepříjemné situace, v níž volil mezi dvěma zly.

Nejméně nebezpečný, jak se Cicero domníval, byl Gnaeus Pompeius, velmi schopný vojenský velitel, znamenitý správce a politický oportunist. V mládí se mu přezdívalo mladý řezník. Pompeius neměl politické zásady a údajně střídal manželky, aby si zlepšil vyhlídky v politice. Kvůli vlastní kariéře sice obcházel ústavní omezení, ale tradiční, nepsanou římskou ústavu se nikdy nepokusil rozvrátit. Toužil spíš po slávě než po politickém vlivu.

Pompeius rozdrtil nepřátele Říma na Blízkém východě. Ve východním Středomoří vyhladil pirátství, jehož vinou byly přerušeny dodávky potravin s klíčovým významem pro Řím. Dobyl zhruba patnáct set městeček a pevností. Zřídil čtyři nové římské provincie – Asii, Bithýnii, Kilíkii a Sýrii –, díky nimž se hranice Říma posunuly až k pohoří Kavkaz a Rudému moři. Založil či přestavěl 39 měst. Pompeius vytvořil síť spojeneckých vládců, kteří Římu pomáhali střežit východní hranici. Navýšil římské zisky z této oblasti o 70 % a stal se nejbohatším Římanem.

V prosinci roku 62 př. n. l. se Pompeius vrátil do Říma a svou armádu rozpustil. Žádal pouze, aby senát schválil zákon přidělující jeho vojákům pozemky v provinciích – jednalo se o tradiční způsob, jak odměnit bojovníky po úspěšném vojenském tažení. Jenže senátem tento zákon neprošel a Pompeius dospěl k názoru, že by měl zvážit spolupráci se svými konkurenty.

Jeho nejmovitějším soupeřem byl Marcus Crassus. Ten zdědil malé jmění v hodnotě 300 talentů, jež rozmnožil na zhruba sedm tisíc talentů zejména v době proskripcí, což znamenalo levně kupovat majetek lidí odsouzených k smrti a následně jej přeprodávat. Předtím, než Pompeius na Blízkém východě dosáhl výnosného triumfu, byl Crassus nejbohatším Římanem. Postavil si vlastní armádu a rozdrtil povstání vedené Spartakem tak, že na Via Appia ukřižoval asi šest tisíc otroků.

Aby Crassus posílil svou pozici vůči Pompeiovi, koupil si politickou podporu Gaia Julia Caesara, ambiciózního a rozhazovačného demagoga. Ten byl v roce 68 př. n. l. zvolen kvestorem a byla mu přidělena správa Zadní Hispánie, kde objevil své mimořádné nadání pro vojenské velení. Stejně podstatné bylo to, že získal kořist a díky ní mohl svůj vliv rozšířit.

Sympatie lidu si získal tím, že pořádal okázalé hry a hody zdarma. Ty přišly na neuvěřitelných 19 milionů sesterciů, což byla téměř desetina vládních příjmů, a finanční záruku mu poskytl Crassus.

Cicero vedl úspěšný odpor proti zákonu prosazovanému Caesarem a Crassem, jenž by jim dal pravomoc prodat římské pozemky v zámoří, za takto získané prostředky zakoupit půdu v Itálii a tu přerozdělit svým politickým přívržencům. Proti tomuto zákonu Cicero promluvil celkem třikrát. Ukázal se jako neobyčejně schopný, když se mu podařilo jeho přijetí zablokovat, aniž by popudil obyčejné občany, kteří doufali, že bezplatně získají půdu.

První triumvirát

V roce 60 př. n. l. Pompeia, Crassa a Caesara znechutila snaha senátu mařit jejich úsilí, a tak vytvořili diktaturu zvanou první triumvirát. Během dalšího desetiletí měli pod kontrolou uchazeče o úřady a mezi sebou si rozdělovali kořist z provincií. Crassus dostal východní území, Pompeius Hispánii, Caesar Předalpskou Galii (severní Itálii) a Ilýrii (východní pobřeží Jaderského moře). Cicero se k nim připojit odmítl.

Přestože Crassus, Pompeius a Caesar Cicerona přátelsky pozvali mezi sebe, neznamená to, že by se za něj postavili, když v roce 58 př. n. l. zločinný senátor Publius Clodius Pulcher (Caesarův spojenec přezdívaný Clodius) podal návrh zákona na vyhoštění Cicerona z Říma. Tentýž Clodius také vyraboval tři jeho domy. Cicero ve vyhnanství prožil šestnáct nešťastných měsíců, které strávil v domě svého přítele v Soluni na severovýchodě Řecka. „Tvoje prosby mi zabránily spáchat sebevraždu,“ napsal svému bankéři, vydavateli a příteli Titu Pomponiu Attikovi, jenž mu ve vyhnanství pomáhal pokrýt výdaje. Cicero se do Říma vrátil v okamžiku, kdy se Pompeius rozhodl, že proti Clodiovi potřebuje spojení.

Triumvirové si ale nenechali líbit, aby Cicero své názory svobodně vyjadřoval. „Když mluvím o veřejných záležitostech tak, jak bych měl, jsem za šilence,“ napsal Attikovi, „když řeknu to, co si žádá můj prospěch, vypadám jako sluha, a když mlčím, zdá se, že jsem utiskovaný a zlomený. Co když se rozhodnu vzdát to a uchýlit se k nečinnému životu? Nemožné. Toho boje se musím zúčastnit.“ Dodal: „Literatura mě živí a posiluje a raději sedím ve tvé židličky pod bustou Aristotela než v úředním křesle našich konzulů.“

Crassus mezitím ve snaze získat větší bohatství a vojenskou slávu vytáhl proti Parthům, nomádům sídlícím v západní Persii. Jejich území z obou stran obklopovalo velkou hedvábnou

stezku spojující Čínu se Středomořím. Crassovo vojsko rozdrtili parthští lučištníci a Crassus sám zemřel v květnu roku 53 př. n. l.

Caesarův vzestup

Caesar pracoval na budování své vlastní říše v Galii, jež zahrnovala území dnešní Francie, Belgie, Německa na západ od Rýna a částečně Nizozemska a Švýcarska. Údajně prodal 53 tisíc příslušníků kmene Nerviů do otroctví. Chvástal se, že povraždil 258 tisíc mužů, žen a dětí z kmene Helvetiů. Následně pobil zhruba 430 tisíc Germánů.

Narozdíl od odměřeného Pompeia Caesar své taktické nadání, zejména pak nečekané útoky, spojil s účinnou propagandou. Snažil se získat náklonnost lidu slibováním míru a opakovaně se domáhal Ciceronovy podpory, protože potřeboval legitimitu. K Ciceronovi se vždy choval vřele, a dokonce mu i půjčoval peníze, ale Cicero se neochotně připojil k Pompeiovi. Po vyostřeném setkání s Caesarem Attikovi napsal: „Myslím, že Caesara jsem nepotěšil. Potěšil jsem ale sám sebe, což se už dlouhou dobu nestalo.“

V lednu roku 49 př. n. l. senát Caesarovi přikázal, aby se bez armády vrátil z Galie. Ten však odmítl spolupracovat na svém vlastním politickém pádu. Desátého ledna večer na severozápadě Apeninského poloostrova převedl jednu legii vojáků přes říčku Rubikon, která odděluje Galii od Říma. Tímto krokem porušil římský zákon, podle nějž měly armády zůstat v provinciích, a na obzoru byla další občanská válka. Jelikož se Pompeius v Itálii nemohl ubránit, 17. března uprchl na východ. Caesar do Říma vstoupil 1. dubna roku 49 př. n. l.

Ať by vyhrál Caesar či Pompeius, Římu měl bezpochyby vládnout tyran. V jednom svém dopisu Cicero bědoval nad všeobecnou destrukcí. „Obě vojska, jež se zúčastní konfliktu, jsou tak ohromná... Není většího utrpení, větší zkázy a ostudy... Zdá se mi, že slunce zmizelo ze světa.“

Caesar se zmocnil římské pokladnice, díky čemuž mohl financovat svá vojenská tažení. Svým odchodem do Španělska zabránil Pompeiovi, aby si tam vybudoval armádu. Caesarův zástupce Marcus Antonius se chopil vlády v Itálii. Caesar zničil Marseilles, baštu pompeiovců a vrátil se do Itálie. Devátého srpna roku 48 př. n. l. pak u Farsálu severně od Athén porazil většinu Pompeiova vojska. Ciceronovi nabídli velení zbytku Pompeiovy armády, ale ten se na násilí nechtěl nijak podílet. Pompeius uprchl do Egypta a po vylodění byl zavražděn místními, kteří už měli římského válčení dost. Když Caesar dorazil do Egypta, předložili mu Pompeiovu

uťatou hlavu. Později se stal milencem mladé královny Kleopatry, jež se k němu připojila po návratu do Říma. Zbylé odpůrce Caesar rozdrtil: pobito bylo na 10 tisíc lidí a jejich vůdce Marcus Porcius Cato si do břicha vbodnul meč.

Během této krvavé lázně se Cicero uchýlil do Brindisi. Vítězný Caesar mu jako mnoha dalším nepřátelům udělil milost a Cicero se v roce 47 př. n. l. vrátil do Říma. Na prahu šedesátky zjistil, že mnozí jeho krajaní a soupeři jsou mrtví. „Smířil jsem se se svými starými přáteli, tedy knihami,“ napsal, „ačkoli jsem jejich společnost neopustil kvůli tomu, že bych se na ně zlobil, ale jelikož jsem cítil stud. Měl jsem za to, že jsem se nedržel jejich zásad, když jsem se s tak nedůvěryhodnými spojenci vrhnul do víru bouřlivých událostí.“

Cicero se snažil Caesara ovlivnit, jak jen mohl. Trval na tom, aby „Caesar tomuto našemu městu vrátil rovnováhu pomocí reorganizačních a zákonodárných opatření“. Cicero se ale snažil zbytečně, protože Caesar si už naplánoval další dobovačné tažení v zámoří.

Ciceronovy osobní strasti

Zatímco se hroutila římská republika, hroutil se i Ciceronův osobní život. V roce 46 př. n. l. se zřejmě kvůli finančním neshodám rozvedl s manželkou Terentií. Brzy se oženil podruhé, s bohatou mladou ženou jménem Publilia, ale ta nedovedla vycházet s jeho dcerou Tullii, a tak se zhruba o půl roku později rozvedli. Pak Tullia zemřela při porodu. „Kromě tebe,“ napsal Attikovi, „nemám lepšího přítele než samotu. V ní veškeré své hovory vedu s knihami. Ruší nás jen pláč, jemuž se bráním, jak jen mohu...“

Cicero se zaměřil spíše na psaní o filosofii a zajistil si nesmrtelnost. Nevytvořil sice nový filosofický systém, ale překládal své oblíbené řecké myslitele a jejich ideje mu pod rukama jenom kvetly. Čerpal ze své vlastní knihovny, protože žádné soukromé v Římě nebyly. Psal rákosovým perem a inkoustem na svitky papyru. Inkoust se vyráběl z lampové černi a pryskyřice. Pracoval na rozšíření latiny, již kromě jiného chyběla kategorie členu a která měla málo metafor a složenin. Přejímal slova z řečtiny, která byla po staletí jazykem filozofů. Cicero do latiny vnesl slova jako *essentia*, *qualitas* a *moralis*, a díky němu tedy i my používáme výrazy esence, kvalita a morální.

Atticus ve shodě se standardním postupem nechal Ciceronova díla opisovat otroky. Nejprve vzniklo tisíc opisů. Za svou námahu autoři jako Cicero získávali prestiž a dary: licenční poplatky byly v té době ještě neznámé.

Zákon nad zákony

Cicero do moderního světa z řeckého stoicismu přenesl ideu vyššího morálního práva. V dialogu *De legibus* (O zákonech, 52 př. n. l.) zmiňoval svrchovaný zákon starý jako lidstvo samo a starší než zmínky o psaných zákonech či existujících státech. Také jej nazýval přirozeným právem a pramenem práva. Ve spisu *De re publica* (O věcech veřejných, 51 př. n. l.) říká: „Je ale pravým zákonem zdravý rozum, který je ve shodě s přírodou, rozlévající se ve všem, stálý, věčný... nebude jiný zákon v Římě, jiný v Athénách a jiný teď a jiný později, nýbrž všechny národy a po všechny doby bude ovládat jeden věčný a neměnný zákon a jediný bude společný jako učitel a velitel všech: bůh. On je vynálezce tohoto zákona, jeho rozhodčí a navrhovatel; ten, kdo neuposlechne, sám před sebou přehne a pohrdne lidskou přirozeností, bude už tím ohromně potrestán...“¹

Cicero tento vyšší zákon od vládních zákonů odlišil ještě důsledněji. Prohlásil, že nazývat každý článek vládních výnosů a zákonů spravedlivým je docela absurdní. Co kdyby tyto zákony ustanovili tyrané? ... „Základní spravedlnost, která pojí lidské společenství a kterou udržuje jediný zákon, je zdravý rozum vyjádřený rozkazy a zákazy. Kdo nedbá tohoto zákona, ať psaného či nepsaného, ten není spravedlivý.“

Cicero sice mnoho idejí převzal od Řeků, ale několika klíčovými myšlenkami sám přispěl. V pojetí řeckých filosofů byly vláda a společnost víceméně totožné pojmy, jež se propojily v *polis* (městském státu). Cicero chápal vládu jako správce s morální povinností sloužit společnosti, což znamená, že společnost je něco většího a odděleného. Nesčetné klady občanské společnosti, v níž soukromé osoby přispívají k rozvoji jazyků, trhů, právních obyčejů a dalších institucí, byly doceněny až v 18. století, ale právě Cicero si jich všiml jako první.

Cicero jako první zdůvodnil existenci vlády tím, že funguje jako prostředek pro ochranu soukromého majetku. Platón i Aristotelés se domnívali, že vláda může zlepšovat mravy. Ani jeden nezformuloval zásady soukromého vlastnictví: absolutního nároku na něco před všemi ostatními.

¹ CICERO, Marcus Tullius: O věcech veřejných: latinsko-česky, s. 139

Z Ciceronova spisu *De officiis* (O povinnostech, 44 př. n. l.): „Vždyť především proto byly zřízeny státy a obce, aby byl chráněn soukromý majetek² ... vlastním smyslem zřízení státního a občanského je, aby každý mohl svobodně a klidně opatrovat svůj majetek.“³ A znovu: „Především však musí správcové obce dbát na to, aby každý podržel, co mu patří, a aby nebylo poškozeno jmění soukromníků ve jménu obce.“⁴

Caesar i nadále usiloval o Ciceronovu přízeň tím, že chválil jeho práci. Věnoval mu svou knihu *De analogia* (O analogii, 54 př. n. l.) s poznámkou: „Dosáhl jsi triumfu, který je větší než triumf největších generálů. Je totiž vznešenější posouvat hranice lidské inteligence než posouvat hranice římské říše.“ Oba společně povečeřeli v jedné Ciceronově vile, kam Caesar dorazil s doprovodem zhruba dvou tisíc vojáků. Cicero později řekl Attikovi: „Můj host nebyl z těch, jimž se říká: Račte se tu opět zastavit, až tudy budete mít cestu. Jednou to stačilo. O vážných záležitostech jsme nemluvili, ale hodně o literatuře.“

Caesar začal římskou ústavu ohýbat k nepoznání. Senát obsadil zhruba čtyřmi sty svých přívrženců. Ovlivnil volbu nového konzula. Stal se prvním Římanem, který měl podobiznu na mincích za života. Nechal se jmenovat doživotním diktátorem (*dictator perpetuus*).

Jak poznamenal historik John Dickinson, Caesar si celý život liboval v planých řečech: hlásal demokratické slogany, zatímco pošlapával a ničil voličské pravomoci, a trval na dodržování ústavních formalit, zatímco ústavu vytrvale podřýval. Nakonec se ukázalo, že jeho plán vlády je překvapivě jednoduchý: omezit její fungování na osobní absolutismus, nejprostší a nejprimitivnější institucionální uspořádání, a to využít pro zahraniční expanzi, jeden z nejprostších a nejprimitivnějších cílů vůbec.

Někteří vlivní Římané ale republikánské principy stále chovali v úctě. Spiknutí proti Juliu Caesarovi zřejmě naplánoval Gaius Cassius, který ho nenáviděl. Ke Cassiovi se přidal jeho zanícený švagr Marcus Brutus. Oba dříve bojovali na straně Pompeia. Caesar jim udělil milost a jmenoval je přetory. Ale když slíbil nový řád a následně usiloval o samovládu, Brutus se cítil zrazen. Rozhodl se sehrát historickou úlohu, protože jeden z jeho předků se vypořádal s tyranem a sám byl synovcem Catona, Caesarova zapřísáhlého nepřítele a obránce římské republiky. Cassius s Brutem naverbovali zhruba šedesát spiklenců.

² CICERO, Marcus Tullius: O povinnostech, s. 119

³ tamtéž, s. 121

⁴ tamtéž, s. 118

Březnové idy

Caesar plánoval 18. března roku 44 př. n. l. odejít z Říma kvůli další válce, vedené tentokrát proti Parthům. Brutus a Cassius rozhodli, že k atentátu musí dojít o březnových idách 15. března během zasedání senátu v síni vedle Pompeiova divadla. Zřejmě tam byl i Cicero, ačkoli spiklenci se mu pro jeho stáří a upovídánost nesvěřili.

Jakmile se třiašedesátiletý Caesar usadil na pozlacené křeslo, přistoupil k němu jakýsi Tillius Cimber a požádal o milost pro svého bratra. Když Caesar odmítl, Cimber ho chytil za nachovou tógu, což bylo znamení k útoku. Osvoboditelé, jak si spiklenci přezdívali, na Caesara zaútočili dýkami. Cassius ho zasáhl do obličeje. Brutus ho sekl do stehna. Caesar dostal celkem třiadvacet ran a klesl mrtev před sochou Pompeia. Brutus údajně pozdvihl svou dýku nad hlavu, zvolal Ciceronovo jméno a pogrataloval mu k obnově svobody.

Brutus s Cassiem zřejmě očekávali, že se republika postaví na nohy sama od sebe: sami vůbec neměli v plánu chopit se vlády. Cicero však věděl, že k vyřešení problémů republiky se nestačí zbavit jednoho muže. „Strom jsme pouze pokáceli, ale nevykořenili,“ řekl Attikovi.

Pozici diktátora po Caesarovi se brzy pokusil zaujmout opilec a rváč Marcus Antonius. Zmocnil se jeho dokumentů a osobního majetku. Jednalo se zhruba o sto milionů sesterciů, tedy obnos rovný zhruba sedmině obsahu celé římské pokladnice, který Caesar zamýšlel pro svého adoptivního syna Oktaviána. Antonius si naverboval vlastní armádu. Vynutil si prosazení zákona, jenž mu udělil vládu nad severní a střední částí Předalpské Galie.

Ve svém projevu z 2. září roku 44 př. n. l. Cicero prohlásil, že Antoniovo jednání jde proti ústavě, lidu i Caesarovým úmyslům. 19. září Antonius v odvetě pronesl ostrou řeč, v níž obvinil Cicerona ze zavraždění Catiliny, ze zabití Clodia a z rozkolu mezi Caesarem a Pompeiem. Antonius dal jasně najevo, že Cicero je jeho nepřítelem na život a na smrt.

Cicero sepsal druhou sžíravou řeč, kterou sice nikdy nepronesl, ale která se stala jedním z nejznámějších politických pamfletů v dějinách. Odsoudil Antonia za podněcování násilí a vyvolání občanské války. Vykreslil ho jako bezohledného oportunistu.

„Za republiku jsem bojoval v mládí,“ prohlásil Cicero, „ani ve stáří ji neopustím. Pohrdal jsem Catilinovými dýkami, nebudu se třást před těmi tvými. Raději bych jim své tělo sám dobrovolně vystavil, kdyby se mou smrtí mohla obnovit národní svoboda a kdyby utrpení

římského lidu konečně přivedlo na svět to, co se už tak dlouho a složitě rodí.“ Vyslovil přání, „abych v okamžiku své smrti zanechal římský lid svobodný“.

Během následujících sedmi měsíců Cicero přednesl další tučet projevů útočících na Antonia. Naléhal na to, aby senát Antonia označil cejchem veřejného nepřítele a aby uznal Oktaviánovu legitimitu jako menší zlo. Tyto řeči vešly ve známost jako tzv. filipiky, podle o tři století starších Démostenových projevů, jež měly popudit Athéňany proti okupantu Filipovi Makedonskému, otci Alexandra Velikého.

Cicero se odebral do své usedlosti v Arpinu, mimo rozruch Říma. Dokončil svou poslední knihu *De amicitia* (O přátelství), věnovanou jeho příteli Attikovi, který si paradoxně nepřestal přátelsky dopisovat s Antoniem ani Oktaviánem.

Rivalové Antonius, Oktavián a Marcus Aemilius Lepidus dospěli k závěru, že nejsou s to navzájem se zničit nebo získat spolupráci senátu. Proto se etablovali jako triumvirové pro obnovení republiky a v západních provinciích se dělili o kořist. Také vypsalí odměny pro každého, kdo přinese hlavy jejich nepřátel. Antonius se postaral o to, že se na seznam proskripcí dostalo i Ciceronovo jméno, a Oktavián s tím nic neudělal.

Ciceronova vražda

Cicero uprchl. Vyplul směrem do Řecka, kde měl údajně Brutus ozbrojené jednotky, ale nepříznivé zimní počasí ho brzy přimělo přistát. Úkryt vyhledal ve svém domě u Formie při západním pobřeží Itálie. A tam ho 7. prosince roku 43 př. n. l. dostihli vrazi. Voják jménem Herennius mu utál hlavu i ruce a přinesl je Antoniovi. Antoniova žena Fulvia Ciceronův jazyk probodla jehlicí do vlasů a hlavu a ruce mu přibíli k řečništi na Foru.

To ale byl jen začátek dalšího násilí. Antonius přikázal zavraždit zhruba tři sta senátorů a několik tisíc vlivných občanů. V říjnu roku 43 př. n. l. Antonius s Oktaviánem u Filipp na severozápadě Řecka rozdrtili republikánskou armádu Bruta a Cassia a oba republikáni spáchali sebevraždu. O deset let později si Antonius a Oktavián šli po krku. Antonius u Actia v západním Řecku přišel o tři čtvrtiny svého loďstva a pak s Kleopatrou uprchl do Egypta, kde roku 30 př. n. l. spáchali sebevraždu. Oktavián, později známý pod jménem Augustus, nastolil císařství.

Podle římského životopisce z prvního století n. l. jménem Plútarchos jednou Augustus uviděl svého vnuka, jak si čte jednu z Ciceronových knih. Chlapec se ji pokusil skrýt, ale Augustus ji vzal do ruky a poznamenal: „Chlapče, to byl vzdělanec a ctitel své vlasti.“

Během císařství Ciceronova díla obecně přestala být populární. Katolický filosof z pátého století svatý Augustin se doznal: „Během obvyklého průběhu studia jsem narazil na dílo jistého Cicerona, jehož styl obdivují téměř všichni, narozdíl od jeho poselství.“ Na začátku středověku už byla mnohá Ciceronova díla ztracená.

Některé Ciceronovy řeči (nakonec se jich zachránilo 58) objevil renesanční učenec Petrarca. Pak v roce 1345 v knihovně veronské katedrály našel sbírku Ciceronových dopisů: celkem 864, devadesát jemu určených a ostatní napsané jím samým, jež se dostaly na veřejnost v prvním století n. l. Polovinu jich napsal svému příteli Attikovi, převážně pobývajícimu v Řecku. Všechny dopisy pochází z posledních dvaceti let Ciceronova života. Petrarca zajásal: „Jsi vůdce, jehož radami se řídíme, jehož potlesk nás těší a jehož jméno nás zdobí.“ Cicerona si cenil nizozemský renesanční filosof Erasmus, který odsuzoval náboženskou nesnášenlivost jak mezi katolíky, tak mezi protestanty.

Podle jednoho komentátora se Ciceronův spis *De officiis* v Anglii v sedmnáctém století běžně užíval jako výukový text o etice. Filosof John Locke Ciceronova díla doporučoval. Ciceronovo pojetí přirozeného práva ovlivnilo myslitele, jakými byli Locke, Samuel Pufendorf a autoři esejistické sbírky *Cato's Letters* („Catonovy dopisy“) John Trenchard a Thomas Gordon, kteří pro změnu představovali přímý myšlenkový zdroj pro představitele americké revoluce.

Ciceronova obrana římské republiky z něj udělala hrdinu pro mnohé další myslitele. V Německu ho obdivoval liberální dramatik a básník Johann Christoph Friedrich von Schiller. Francouzský baron de Montesquieu, jenž zdůrazňoval roli dělby vládní moci, považoval Cicerona za jednoho z největších duchů světa. Voltaire napsal, že Cicero nás naučil přemýšlet. Během francouzské revoluce novinář Jean-Baptiste Louvet de Couvray, inspirován právě Ciceronem, odvážně napadal Maximiliena de Robespierre za prosazování vlády teroru.

Ciceronovo řečnické umění i nadále podněcovalo zastánce svobody. Pomohlo inspirovat liberální ideály velkého historika Thomase Babingtona Macaulaye. Ovlivnilo dramatický styl přednesu lidí, jako byli např. mladý liberál Edmund Burke, Charles James Fox, William Ewart Gladstone a Winston Churchill. Ciceronovo řečnictví napomohlo přesvědčit Fredericka

Douglasse, že kdyby si osvojil umění mluvit na veřejnosti, mohl by se postavit americkému otrokářství – a byla to pravda.

Ciceronovy názory začaly být nepopulární, když se na konci 19. století německé císařství stalo velmocí. Například historik Theodor Mommsen, laureát Nobelovy ceny, byl vášnivým obdivovatelem Caesara a Ciceronovu republikánství se vysmíval. Přestože se Hitler výrazně přičinil o to, že Césarismus ztratil na popularitě, mnohem více lidí dnes zajímá právě dobyvatel Caesar než spisovatel a řečník, jakým byl Cicero.

I tak Cicero zůstává poutavým a významným budovatelem západní civilizace, jak tvrdí historik Michael Grant. Cicero nabádal k tomu, aby se lidé řídili zdravým rozumem. Bojoval za slušnost a mír. Modernímu světu dal některé nejzákladnější myšlenky svobody. V době, kdy mluvit upřímně znamenalo riskovat život, veřejně kritizoval krutovládu. I díky němu pochodeň svobody jasně plane přes dva tisíce let.

3. Komentář k překladu

3.1. Vymezení cílového textu

Aby překladatel mohl svou práci odvést kvalitně, měl by si nejprve uvědomit, do jaké situace překládaný komunikát přenáší a jaké potíže vyplývají z napětí mezi výchozí a cílovou kulturou. A ačkoli se v tomto případě jedná o překlad takřikajíc v laboratorních podmínkách, je jistě záhodno postupovat tak, jako by se jednalo o skutečnou zakázku. Nejprve tedy přikročím k charakteristice cílového textu.

Bakalářská práce má pracovat s tzv. fiktivním zadáním. Jeho první součástí představuje úvaha o tom, zda a kde by překlad mohl být vydán. Překládaný text je úzce provázán s antickou kulturou, tudíž pro jeho publikaci připadá v úvahu zejména edice Antická knihovna, v níž typicky vychází překlady z klasických jazyků, doplněné o předmluvu blíže popisující ústřední téma textu nebo jeho centrální osobnost. Cílový text by teoreticky mohl posloužit jako prolog k některému přeloženému Ciceronovu dílu (v Antické knihovně již vyšlo několik jeho spisů jako např. *O povinnostech* v letech 1940 a 1970 či *Tuskulské hovory* v roce 1976). Jinou a možná pravděpodobnější destinací překladu by mohlo být periodikum Auriga vydávané Jednotou klasických filologů. Jedná se o souhrnný půlročník, v němž se vyskytují různé textové útvary, cílový text by nejspíše spadl do kategorie „recenze na překlady antických děl, přeložená vědecko-populární literatura i původní vědecké práce“⁵.

Jak jsem již naznačil v úvodu, Ciceronův život není v cílové kultuře příliš známá látka, jelikož tento řečník bývá zastíněn pro mnoho lidí zajímavějšími generály, uzurpátory a císaři. Této tendenci odpovídá i zaměření literární produkce: na našem území o Ciceronovi samotném vzniklo pramálo publikací, i nadějně znějící *Chvála ciceronství* z roku 2011 je pouze sborníkem studií z oblasti dějin umění, který nepojednává ani o Ciceronově životě ani o jeho díle. Po průzkumu Městské knihovny v Praze, již jsem vybral jako zástupce knihoven se všeobecným zaměřením, a knihovny Ústavu řeckých a latinských studií, kterou jsem zvolil za zdroj děl specializovaných na antiku, musím konstatovat, že Ciceronovi se věnuje pouze několik málo dílčích hesel v publikacích, jakými jsou např. *Encyklopedie antiky* (Praha: Academia, 1973), *Ottův slovník naučný* či *Filosofický slovník* (Olomouc: FIN, 1998). Vyjma několika akademických prací tedy v podstatě neexistuje jediná česky psaná monografie

⁵ <http://jkf.ff.cuni.cz/cs/auriga/o-casopise>

věnovaná Ciceronovi, dokonce ani překladová, zatímco jeho oponentem Caesarem se zabývá hned několik překladových i původních děl, namátkou *G. J. Caesar* Jana Buriana z roku 1963 (nakladatelství Orbis, Praha) či *Gaius Julius Caesar: demokratický diktátor* Luciana Canfory v překladu Petra Kylouška z roku 2007 (nakladatelství Vyšehrad, Praha).

Běžnému čtenáři by tedy některé reálie textu bylo nutné dovysvětlit a poskytnout mu politicko-historický kontext, jelikož lze očekávat, že se v situaci starověkého Říma v prvním století př. n. l. příliš neorientuje. Čtenářem knih z edice Antická knihovna či půlročníku Auriga ale obvykle nebývá čtenář nepoučený: zejména časopis Auriga, jenž funguje jako oficiální periodikum Jednoty klasických filologů, zřejmě nevyhledá obyčejný čtenář, který o antické kultuře nemá alespoň základní přehled. Lze tedy předpokládat, že při překladu zvoleného textu by měl překladatel brát v úvahu čtenáře se základním povědomím a orientací v tematice, a proto dovysvětlování (zejména obsahové, tzv. explikace) není nutné. Fiktivním nebo potenciálním čtenářem tohoto překladu by byl člověk se zájmem o antickou kulturu, zejména první století př. n. l., krizi republiky, první a druhý triumvirát, občanské války apod., který už typicky zná „procaesarovský“ pohled na věc a chce se lépe seznámit s pohledem druhé strany. Potenciálního čtenáře by také mohly přilákat rozličné přesahy textu, ať už jde o přesah do politiky, filosofie, rétoriky či jiných sfér Ciceronova zájmu. A v případě, že by cílový text vyšel v edici Antická knihovna, mohl by posloužit jako úvodní přehled událostí během Ciceronova života a úlohy samotného řečníka v téže době před vstupem do specializovanějšího díla pojednávajícího o prvním století př. n. l.

Ve svém překladu jsem se snažil postupovat tak, jako by skutečně měl být určen k publikaci v některé z prestižních klasicko-filologických edic či v půlročníku Auriga. Mým hlavním úkolem bylo text přeložit tak, aby se zachovala jeho popularizační funkce, tedy aby se jeho prostřednictvím čtenář seznámil s Ciceronem a aby překlad měl na čtenáře účinek co možná nejpodobnější tomu, který má původní text na čtenáře ve výchozí kultuře. Když jsem pocítil nutnost přímo citovat originál (O) či překlad (P), označil jsem citaci příslušnou iniciálou a následně číslem citované strany za dvojtečkou.

3.2. Profil výchozího textu

„Marcus Tullius Cicero, Who Gave Natural Law to the Modern World“ je článek amerického historika Jima Powella z roku 1997. Powell přednášel např. v Anglii, Německu či Japonsku a je považován za odborníka na historii svobody. Kromě toho napsal osm knih, píše pro různá periodika jako např. New York Times, Wall Street Journal nebo Esquire a také pro skupinu

expertů (tzv. think-tank) Foundation for Economic Education. Pro ni kromě výchozího textu napsal i další články zaměřené na historické postavy, jež se nějakým způsobem zasloužily o osobní svobodu: například *William Penn Was America's First Great Champion for Liberty and Peace* nebo *Edward Coke: Common Law Protection for Liberty*. Do této série článků svým zaměřením a titulem zapadá i výchozí text, který se v následujících kapitolách pokusím analyzovat z překladatelského hlediska.

3. 3. Překladatelská analýza

V následující části popíšu výchozí text podle modelu Christiane Nordové⁶, zaměřím se na vnětextové i vnitrotextové faktory (o lexiku a syntaxi pojednám v kapitole 3. 3. 3. Funkční a stylistický rozbor výchozího textu) a obzvláštní pozornost budu věnovat těm faktorům, jež jsou pro zvolený komunikát určitým způsobem signifikantní. Pokud u některých z nich vyzoruji souvislost, pojednám o nich společně. Při popisu autora jsem vycházel z jeho profilu na stránce fee.org⁷ a také z informací uvedených na jeho stránce na Wikipedii⁸.

3. 3. 1. Vnětextové faktory

Jak jsem již uvedl v části profilující výchozí text, **autorem** a současně i **vysilatelem** textu je americký historik Jim Powell. Narodil se ve městě Norfolk ve státu Virginia, vyrůstal na Long Islandu a později na chicagské univerzitě obdržel bakalářský titul v oboru historie. Během studií spolupracoval s budoucími laureáty Nobelovy ceny, např. s Friedrichem Augustem von Hayekem či Miltonem Friedmanem. Posléze pracoval pro finanční společnosti, jako jsou např. J. P. Morgan nebo GE Capital, psal pro podnikatelské časopisy a později i pro publikace cílené na prodej umění či pro cestovatelské časopisy. Ve svých raných knihách, jako byla např. *Risk, Ruin and Riches: Inside the World of Big-Time Real Estate* z roku 1986, se zabýval prodejem umění či nemovitostí a od konce 80. let se začal více věnovat tématu svobody (např. kniha *Greatest Emancipations, How the West Abolished Slavery* z roku 2008). Do češtiny ovšem žádné z jeho děl přeloženo nebylo, a tak lze konstatovat, že autor převážně většině příjemců v cílové kultuře známý nebude, a to nejspíš ani poučenějším čtenářům pohybujícím se v klasicko-filologické sféře. Autorovým **záměrem** je přiblížit Ciceronovu osobnost současným čtenářům, popsat jeho život a zároveň blíže rozebrat Ciceronův přínos

⁶ NORD, Christiane: Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis. s. 35-140.

⁷ <https://fee.org/people/jim-powell/>; cit. 29. 4. 2018

⁸ [https://en.wikipedia.org/wiki/Jim_Powell_\(historian\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Jim_Powell_(historian)); cit. 29. 4. 2018

pro římskou filosofii, jeho úlohu v římské politice, vztah k předním osobnostem oné doby a v závěru ukázat, jaký vliv měl Cicero na různé historické osobnosti v průběhu dalších let. Tento faktor je provázán i s faktorem **motivu** pro vznik textu: vznikl jako jeden ze série Powellových popularizačních článků týkajících se osobností, jež se zasloužily o svobodu jednotlivce.

Příjemcem textu je člověk, jehož zajímá Ciceronova osobnost a který by se s jeho příběhem rád seznámil podrobněji, někdo, koho zajímají dějiny svobody a svobodného myšlení, či někdo, kdo se obecně věnuje poslední fázi římské republiky, zná „procaesarovské“ podání a chtěl by prozkoumat i opačný pohled na věc. Nicméně kvůli velmi subjektivní práci s některými fakty, o níž se zmíním později, se nejedná o text vhodný pro výuku či přehledový historický výklad: čtenář by se v problematice měl orientovat, aby věděl, kde se lze na autora spolehnout a kde je třeba brát jeho podání s rezervou. Právě autorova subjektivita již zmíněnou popularizační funkci textu do jisté míry omezuje, protože příjemce sice může v pojednávané látce najít zalíbení, ale pokud je založeno na falešných či překroucených informacích, může opět velmi rychle vyvanout. S faktorem příjemce souvisí i faktor **času**, neboť původní recipient text četl v roce 1997, zatímco příjemce překladu jej obdrží o jednadvacet let později. Jelikož ale o tématu máme poměrně mnoho ověřených informací, lze předpokládat, že revize faktické stránky komunikátu není nutná a že časový prostoje mezi příjemcem originálu a příjemcem překladu nezpůsobí žádné zásadní potíže související s pochopením textu.

Místem komunikace je v nejširším smyslu slova internet: komunikát si může najít a přečíst v podstatě kdokoli, kdo ovládá angličtinu – není zde žádné geografické omezení, text je všeobecně volně dostupný. S tím souvisí faktor **média**, jímž jsou webové stránky skupiny Foundation for Economic Education. Dominantní **funkcí** textu (dle Romana Jakobsona⁹) je funkce referenční: autor se čtenáře snaží především informovat, byť je tato snaha zabarvena funkcí expresivní, jež se týká zejména práce s fakty a výběru informací. V menší míře se objevují i další funkce, implicitně konativní funkce, v jednom úseku funkce metajazyková, místy estetická. Pouze fatická funkce se, alespoň pokud mohu soudit, v textu prakticky nevyskytuje. K funkcím se podrobněji vyjádřím v kapitole 3. 3. 3. Funkční a stylistický rozbor výchozího textu.

⁹ JAKOBSON, Roman: Lingvistika a poetika. In Poetická funkce. s. 74–105.

3. 3. 2. Vnitrotextové faktory

Jak vyplývá z výše uvedeného, **téma** výchozího textu tvoří Ciceronův život – jedná se tedy o téma nepříliš aktuální a do jisté míry odborně zaměřené, byť autorova snaha směřuje k jeho popularizaci. Z již popsané charakteristiky adresáta či příjemce textu vyplývá, že téma může být známé i neznámé: pokud bereme v potaz příjemce, jenž se zajímá o pozdní římskou republiku, můžeme alespoň základní obeznámenost s tématem očekávat. Člověk se zájmem o dějiny svobody však antické osobnosti vůbec nemusí znát – těžiště jeho zájmu mohou tvořit zejména „moderní“ osobnosti a těmi antickými se až tolik zabývat nemusí. Není tedy snadné jednoznačně stanovit adresátovy **presupozice**. Na rozdíl od fiktivního adresáta u původního příjemce nelze stoprocentně předpokládat ani základní orientaci v situaci, v níž se Řím nacházel v 1. stol. př. n. l. Text nicméně na základní rovině hlubší vhled do problematiky nepředpokládá: autor čtenáři průběžně poskytuje časové údaje pro kontextualizaci jednotlivých událostí, jména osobností rozvíjí doplňky či vedlejšími větami, jež slouží k jejich bližšímu zařazení, dovysvětluje římské reálie (např. čemu se věnovali prétoři či kvestoři) apod. Když pak text dospěje k osobám inspirovaným Ciceronem, vysílatel postupuje naprosto totožně. Od svého čtenáře tedy navenek znalost problematiky nepožaduje, ale zároveň poměrně komplexní téma popisuje pouze z „prociceronského“ pohledu – proto, jak jsem již zmínil, může být riskantní přistupovat k textu bez předchozího obeznámení s fakty tehdejší doby a uvedené informace nekriticky akceptovat. Mezi presupozice patří jen některé okrajové zmínky například o stoicismu: autor se několikrát zmiňuje, že Cicero do římského filosofického systému přenesl stoické myšlenky nebo že v Řecku studoval u stoických filosofů, ale této konkrétní filosofii se jinak nijak podrobněji nevěnuje. Celkovému porozumění ovšem neznalost stoicismu nebrání, jedná se spíše o doplňující informaci. Totéž lze říci o dílčích popisech typu *allegedly popular leader Gaius Marius* (O:3) – nejedná se o zásadní informaci, ale čtenáře neznalého tehdejších poměrů, tedy konfliktů mezi aristokratickými optimáty a lidovými populáry, může zaskočit, že je někdo označován jako „údajně populární“. Zde ovšem autor nemluví o popularitě tak, jak ji známe dnes, ale spíše naznačuje, že Marius podporu lidu pouze předstíral, aby dosáhl svých cílů.

Co se týče **výstavby textu**, komunikát je rozčleněn do několika kapitol, začíná úvodní pasáží poskytující přehled základních informací o Ciceronovi, jeho myšlenkách či životě a končí jeho smrtí. Tvoří tak de facto předobraz celého článku. Autor v textu na větší ploše aplikuje tentýž postup, chronologicky dokumentuje Ciceronův život s menšími odbočkami do Ciceronovy filosofie či spisovatelské činnosti a končí kapitolou o jeho smrti, jež se rozvine

v popis Ciceronova odkazu dalším svobodomyšlným osobnostem. Důležitou a všudypřítomnou součástí komunikátu představuje intertextualita: autor se velmi často odvolává na konkrétní Ciceronova díla a místy přebírá poměrně rozsáhlé doslovně ocitované pasáže v anglickém překladu z latinského originálu. Jindy cituje z textů klasicko-filologických badatelů či obecně osobností, jež se nějak zasloužily o rozvoj svobody. **Suprasegmentální prvky** se v textu také projevují, za zmínku stojí užití kurzívy pro vyznačení názvů literárních děl (*Brutus, De re publica* aj.), označení slov užitých v rámci metajazykové funkce (*moralis, essentia* apod.) a latinských slov denotujících úřednické pozice (*adile, quaestor* apod.). Autor se také důsledně vyhýbá užívání uvozování přímých řečí či citací uvozovkami, místy užívá dvojtečku, zatímco v některých jiných sekcích při přecházení z autorského pásma do pásma citace pouze znenadání změní slovesné osoby a jinak předěl nezvýrazní. Pro čtenáře jsou tyto náhlé změny, často navíc zdůrazněné postponováním uvozovacího slovesa, poměrně nepřírozené a ztěžují orientaci v textu. Vynechané pasáže v textu autor vyznačuje třemi tečkami, takže kromě neznačení citací neužívá žádné nestandardní postupy. **Nonverbální prvky** se takřka nevyskytují, kromě autorovy fotografie text nedoplňuje žádný grafický materiál.

3. 3. 3. Funkční a stylistický rozbor výchozího textu

Již jsem naznačil, že při funkčním rozboru výchozího textu se budu řídit především pojetím Romana Jakobsona¹⁰, a rovněž jsem uvedl, že v překládaném komunikátu jsou v určité míře zastoupeny všechny textové funkce snad kromě funkce fatické: autor kontakt s adresátem nijak nenavazuje, a když se v textu znenadání vyskytne druhá osoba, zpravidla to bývá v jedné z výše zmíněných neznačených citací. Komunikátu jinak dominují zejména funkce referenční a expresivní, sekundárně se pak objevují i funkce konativní, estetická a metajazyková. Při charakterizaci výchozího textu jsem vycházel z popisu Čechové, podle níž popularizační text spadá pod texty věcné a v něm obsažený „popis může být subjektivnější a nepostihuje jen podstatné, ale i z hlediska předpokládaného příjemce zajímavé rysy objektu.“¹¹ Její definice odpovídá již zmíněnému: v textu hlavní roli zaujímá funkce referenční, protože popularizační text spadá pod texty věcné, a také funkce expresivní, jež odpovídá subjektivní složce popisu zmíněné Čechovou.

¹⁰ JAKOBSON, Roman: Lingvistika a poetika. In Poetická funkce. s. 74–105.

¹¹ ČECHOVÁ, Marie: Stylistika současné češtiny. s. 71

Referenční složka se do komunikátu otiskuje několika způsoby. Mezi ně patří kupříkladu vedlejší věty či různé premodifikace jmen nebo apozice sloužící k bližšímu určení aktérů či úřednických pozic, viz *Cnaeus Pompeius (Pompey), a highly capable military commander...* (O:6) či *Cicero was elected First Praetor, which meant he administered the highest civil court in Rome.* (O:5) Pod tutéž funkci lze zahrnout průběžné časové řazení událostí, další vysvětlivky, ale i text jako celek, jelikož jeho jádro tvoří Ciceronův život a hlavním úkolem je adresáty informovat, poučit. Komunikát celistvě popisuje Ciceronovu životní dráhu od narození přes vzdělání, politickou kariéru a literární či filosofické snahy až po sklonek života a smrt.

Platí tedy, že do povahy textu se v prvním plánu nejvíce promítá snaha čtenáře informovat, ale referenční funkce textu není zcela „neposkvřněná“: do značné míry ji zabarvuje autorova subjektivita, tedy funkce expresivní. Vysílatel komunikátu sice adresátovi nelže, ale své názorové preference projevuje jinak, např. tím, jaká fakta si vybírá, či jednostrannou chválou či kritikou konkrétních osob. A zatímco v klasicko-filologické sféře stále panují spory o tom, zda byl Caesar skutečně krutý samovládce či zda byl osvícený, „demokratický diktátor“¹², a naopak se diskutuje o tom, zda byl Cicero skutečně mírným „mužem míru“ (P:1) či jestli se v jeho případě jednalo o náfuku bez pevných morálních zásad (*D. R. Shackleton Bailey belittled Cicero as a windbag, a wiseacre, a humbug, a spiteful, vain-glorious egotist.* – O:2), autor textu tíhne u Caesara k nejhorší možné interpretaci a u Cicerona a dalších Caesarových oponentů k té nejlichotivější. Caesarovu „démoničnost“ lze spatřit v kapitole Caesarův vzestup (*The Rise of Caesar*), kde Powell píše, že Caesar „údajně prodal 53 tisíc příslušníků kmene Nerviů do otroctví. Chvástal se, že povraždil 258 tisíc mužů, žen a dětí z kmene Helvetiů. Následně pobil zhruba 430 tisíc Germánů.“ (P:8) Minimálně velmi odvážná tvrzení tohoto typu ale autor neopírá o doslovné citace nebo alespoň rámcové odkazy na konkrétní díla, v nichž by se takové informace skutečně objevily. Například pobití Helvetiů, zdokumentované v první knize *Zápisků o válce galské*¹³, bylo způsobeno tím, že se Helvetiové vydali obsadit celou Galii, kterou v té době spravovali a chránili Římané, a tak de facto ke střetu muselo dojít. Označit porážku Helvetiů v bitvě za povraždění (*slaughtered*) už je autorova subjektivní volba s cílem vytvořit z Caesara hlavního antagonistu textu. Záporný dojem z Caesarovy osoby podtrhují i výrazy či spojení jako *he boasted that he slaughtered* nebo *sold 53,000 members of the Nervii tribe as slaves.* (O:8) Na

¹² CANFORA, Luciano: Gaius Julius Caesar: demokratický diktátor

¹³ CAESAR, Gaius Iulius: Zápisky o válce galské

čtenáře Caesar působí jako masový vrah a otrokář, zatímco např. tzv. Osvoboditelé, tedy Caesarovi vrazi, jimž se často vytýká to, že po tyranově smrti neměli žádné alternativní řešení, jsou „vlivní Římané, kteří republikánské principy stále chovali v úctě.“ (P:11) Pro komplexní porozumění textu tedy považuji za velmi důležité rozlišovat, kdy se v komunikátu adresát může spolehnout na faktickou stránku sdělení a kdy by měl rozeznat převahu expresivní, subjektivní složky. Totéž ostatně platí pro úseky textu, v nichž se autor o žádná fakta neopírá a pouze předkládá své vlastní, přinejmenším napadnutelné hypotézy typu *If Rome had stopped its conquests, the Republic might have developed. Corrupt and limited though it was, it offered the best chance of averting one-man rule.* (O:6)

Zmínil jsem i vedlejší úlohu dalších funkcí: jedná se o funkci konativní či apelovou, již ovšem lze dokázat těžko, protože se v textu neobjevuje explicitně. Spíše jde o implicitní funkci ztělesněnou hodnotícími výrazy jako např. *Cicero became famous as a brilliant, hard-working attorney...* (O:3), jimiž se autor snaží adresáta přesvědčit o kvalitách či proviněních (*hard-drinking and brawling Mark Antony* – O:13) té které osoby, což ostatně vyplývá i z výše uvedeného odstavce věnovaného funkci expresivní. Metajazyková funkce se objevuje jen zřídka, konkrétně v části textu zaměřené na Ciceronův přínos pro latinu: *He worked to expand Latin which, among other things, lacked an equivalent of the and had few metaphors or compound words ... Cicero introduced such words as essentia, qualitas, and moralis to Latin, which makes him the source of the English words essence, quality, and moral.* (O:10) Faktickou funkci jsem v komunikátu nevypozoroval. Konečně funkce poetická se v textu vyskytuje také, autor sice zejména využívá „moderní“, idiomatickou angličtinu, viz *when the chips were down* (O:2) či *packed the Senate* (O:12) nebo *Hitler did much to make Caesarism unpopular* (O:16), ale vyskytují se i výrazy z vyššího rejstříku s latinským původem (*distinguish, contribute, transmit, conceive* – O:11). Autor se nevyhýbá ani metaforám jako např. *the torch of liberty* (O:16) či *the bedrock of liberty* (O:1). Obecně ale lze říci, že text stylistickými figurami příliš neoplývá, v souladu s jeho popularizační funkcí je autorovým hlavním cílem naprostá srozumitelnost komunikátu a jazyková komplexnost stejně jako estetická funkce příliš velkou roli nehraje.

Koncem předchozího odstavce jsem v podstatě započal druhou polovinu kapitoly, orientovanou na stylistický rozbor textu. Jak jsem již uvedl, z lexikální stránky se ve výchozím materiálu vyskytují jak prvky idiomatické, včetně např. frázových sloves (*to look forward to, to wipe out, to parcel out* či méně frekventované *to parlay sth into sth*), tak prvky z vyššího rejstříku. Místy se objevují dokonce i slova řeckého původu (*myriad*). Slova

latinského původu se neomezují jen na výrazy, jež jsou v angličtině známé, ale také někdy slouží k označení pozic či politických postů a v takovém případě vyžadují dovysvětlení (*adile, consul, praetor, quaestor, triumvir*). Komunikát se dále vyznačuje poměrně značným množstvím toponym obvykle denotujících římská města, římské provincie a jiná území, která v dnešní době známe pod jiným jménem (*Cisalpine Gaul* – dnes severní Itálie a jihovýchodní Francie, *Illyricum* – dnes pobřeží Jaderského moře, území Chorvatska, Albánie, Černé Hory a Bosny a Hercegoviny, *Puteoli* – dnešní město Pozzuoli). Kromě toho se v textu často objevují řecká i latinská osobní jména, kupříkladu *Diodotus, Posidonius, Molon, Gaius Marius* apod. Při jejich překladu se musí reflektovat odlišnost anglického a českého úzu – o tom ale více v kapitole věnované překladatelským problémům. Vyskytuje se i vojenská terminologie: *conquest, soldiers, combatants, bowmen* a poslední dvě obzvlášť podstatné lexikální skupiny tvoří názvy literárních děl (*De officiis, Brutus, Cato's Letters*) a právní terminologie, např. *constitution, judge, justice, to prosecute, defense attorney*, a zejména slovo *law*, jehož dvojitý význam v angličtině pro překladatele představuje poměrně zásadní problém: při překladu do češtiny totiž musí řešit významovou divergenci¹⁴ (*law* může znamenat právo i zákon).

Co se týče syntaktické stránky, v textu se vyskytují jak věty velmi krátké, tak věty velice dlouhé a obojí do určité míry pro českého překladatele představuje problém. Extrémně krátké věty obsahující dílčí, vedlejší informace jako např. *He was about eight*, působí alespoň dle mého názoru velmi „hole a suše“, proto jsem je místy přeřadil k jiným hlavním větám jako vedlejší věty ať už místní nebo časové. Opačný problém vzniká u dlouhých, rozvětvených konstrukcí, které se obvykle objevují v citacích z Ciceronových děl, jež jsou pro text také velmi typickým znakem, viz *The time which others spend in advancing their own personal affairs, he recalled, taking holidays and attending Games, indulging in pleasures of various kinds or even enjoying mental relaxation and bodily recreation, the time they spend on protracted parties and gambling and playing ball, proves in my case to have been taken up with returning over and over again to these literary pursuits*. (O:3) V takových případech je nutné zvážit, co ještě česká syntax „unes“ a zda například segmentace takových pasáží text stylisticky neochudí. I k tomu se ale ještě vyjádřím v kapitole o překladatelských problémech.

Autorskému stylu ale spíše odpovídají věty kratší s jedním predikátem a rozvitě polovětnými obraty, viz *Cicero became a consul in 64 B.C. – remarkably, without resorting to bribery or violence*. (O:5), nebo hlavní věty rozvitě větami vedlejšími. Krátké věty bez

¹⁴ MALONE, Joseph L. : The Science of Linguistics in the Art of Translation.

polovětných obrátů a rozvíjejících vedlejších vět se místy vyskytují na koncích odstavců a jejich funkcí může být i shrnout předchozí text (např. *Cicero's reputation was enhanced* po pasáži líčící proces s Gaiem Verrem). V syntaxi textu dále poměrně značně převládají hypotaktická spojení nad parataktickými.

Další typický rys syntaxe představují již jednou zmíněné uvozovací věty. Obvykle bývají postponované, kladené doprostřed citované pasáže či za první větu citátu, což místy způsobuje určitou čtenářskou „dezorientaci“ kvůli náhlému přecházení z *er*-formy do *ich*-formy. Čtenářský zmatek podporuje i to, že autor zásadně neužívá uvozovky pro vyznačení přímých řečí, viz *He also studied oratory with Posidonius' teacher, Molon. I came home after two years, Cicero reported...* (O:4) Obdobné zmatení nastává tehdy, když autor užívá citací – u delších citovaných úseků problém nevzniká, ale některé kratší pasáže budí nejistotu, zda autor cituje doslovně nebo Cicerona parafrázuje: *He warned: violence is more ruinous than anything else.* (O:2) Poslední potíž představují nejasné hranice mezi citací a autorským pásmem: nejen, že čtenář nejprve nepozná začátek citovaného úryvku, ale místy nepozná, zda už citát skončil či zda ještě pokračuje, čímž se do jisté míry stírá hranice mezi autorem a autoritativním textem, na nějž odkazuje. (*Above all, Cicero declared, government is morally obliged to protect human life and private property. **When government runs amok, people have a right to rebel** – Cicero honored daring individuals who helped overthrow tyrants –* O:1).

Co se kompozice týče, text je členěn do kapitol, každá sestává z několika odstavců a každý odstavec pojednává o jednom logickém celku: ty se všechny vztahují k makrotématu stanovenému titulem kapitoly. Tímto mechanismem se udržuje textová koherence, zatímco kohezi zaručuje např. anaforické odkazování pronominální (viz *Cicero was born... His father... His mother... His family... He was about eight... He had some Greek teachers... He attended lectures...* – O:3) nebo také rytmické střídání delších a kratších vět či naprosto zřejmé jevy, mezi něž patří např. tematicko-rematická návaznost (*He insisted on the primacy of moral standards over government laws. These standards...* – O:1) či gramatická shoda slovesná (*Cicero remains...* – O:16). Jednotícím principem z gramatického hlediska je i užívání minulých časů pro vyprávění: komunikátu dominuje zejména préteritum a místy plusquamperfektum, autor důsledně dodržuje i časovou souslednost (*He wiped out the piracy in the eastern Mediterranean that had disrupted...* – O:6) a jen vzácně užívá prostý přezens (*Gaius Cassius, who hated Julius Caesar, seems to have hatched the plot against him.* – O:13), který slouží zejména ke tvorbě kontrastu mezi retrospektivním vyprávěním a dnešní

perspektivou (*far more people today are interested...* – O:16). Podobně vzácné je i perfektnum, jež funguje pro ilustraci Ciceronova vlivu vzniklého v minulosti a pokračujícího do současnosti. (*He has helped keep the torch of liberty burning bright for more than 2,000 years.* – O:16) Mezi další gramatické jevy typické pro výchozí text patří již zmíněná kondenzace polovětnými obraty (*Cicero found himself in the uncomfortable position of choosing among evils.* – O:6) či obecně úspornost vyjádření, jež místy vytváří sémantickou nejednoznačnost (např. *who reflected Stoic influence* (O:4) – při prvním přečtení není zřejmé, jestli Antiochos o vlivu stoicismu skutečně pouze uvažoval nebo zda se jej snažil nějak zakomponovat do vlastního filosofického systému), a také silná tendence rozvíjet substantiva komplexními premodifikacemi (např. *the first century A.D. Roman author Quintilian...* – O:1).

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že komunikát by snad bylo možné zařadit ke stylu populárně naučnému.¹⁵ Autor se v původním textu obrací ke čtenáři, který o zkoumané problematice nemá velký přehled, a k naprosté většině antických reálií mu poskytuje delší či kratší vysvětlivky. Současně pro adresáta vybírá „lákavá“ fakta (*murder had been a way of life* (O:3) či popisy konfliktů mezi Caesarem a Pompeiem nebo Ciceronem a Markem Antoniem) a nezahluje jej na populárně naučný text příliš komplexním popisem situace, v níž se římská republika nacházela v prvním století př. n. l. Svě autorské pásmo pak prokládá přímými citacemi či parafrázemi jiných spisovatelů či badatelů, zejména pak těmi Ciceronovými. Nevyhýbá se ani odvážným, místy až bulvárním formulacím typu *Catiline, a wild man who gained support from Julius Caesar* (O:5, zde se autor chopil nepotvrzených hypotéz o tom, že Caesar Catilinu podporoval, a prezentuje je jako danou skutečnost, aby Caesara napojil na protistátní spiknutí zuřivého revolucionáře) či při označení Clodia titulem *gangster-senator* (O:8). Všechny tyto autorovy strategie poukazují na jeho snahu čtenáře zaujmout a zároveň mu nenásilnou formou poskytovat informace, čímž text do charakteristiky populárně naučného stylu také zapadá.

¹⁵ ČECHOVÁ, Marie: Stylistika současné češtiny, s. 162

3. 4. Překladatelská metoda

Při překládání jsem měl zejména na paměti dvojí normu v překladu stanovenou Jiřím Levým¹⁶. Snažil jsem se tedy o zachování významové přesnosti textu a zároveň jsem během překladu komplikovaných či příliš kondenzovaných pasáží usiloval o co nejpřirozenější formulace, aby výsledný komunikát čtenáři zněl co možná nejpřirozeněji, nikoli jako tzv. „překladařština“ – cílový text by měl adresáta především zaujmout, což překladaře opravňuje volit řešení ne vždy přesně podle syntaktické struktury originálu, ale spíše dle žánrově stylistických konvencí cílové kultury. Abych text čtenáři přiblížil, při rozhodování mezi archaičtější a modernější variantou jsem volil řešení méně archaická. Dále jsem usiloval o zachování dominantních funkcí, obzvláště referenční a expresivní, jež se projevují subjektivním náhledem na zpracovanou problematiku či práci s fakty, i autorova specifického stylu. Jelikož jsou jednotlivé části textu provázány, musel jsem dbát i na leitmotivy a nakládat s nimi konzistentně (viz např. pojem *natural law* v titulu díla a později v celé kapitole *The Law of Nature...*). Na obecné rovině jsem se také řídil Levého popisem tří fází překladařovy práce¹⁷ a v souladu s průběhem třetí fáze jsem se místy řídil spíše vlastním jazykovým citem, abych čtenáři pokud možno poskytl „umělecky hodnotné přestylování předlohy“.¹⁸

Výchozí komunikát skýtal celou řadu překladařských problémů, jejichž popisu a řešení se věnuji v další kapitole. Posuny vycházející buď z asymetrie jazykových systémů nebo z mého osobního vkusu uvedu v kapitole bezprostředně následující. Obě se nicméně částečně překrývají, neboť některé překladařské problémy jsem řešil podle vlastního jazykového citu, a tak je místy lze zařadit k individuálním posunům.

¹⁶ LEVÝ, Jiří: Umění překladu, s. 82

¹⁷ tamtéž, s. 50-77

¹⁸ tamtéž, s. 63

3. 5. Překladatelské problémy a jejich řešení

Než se překladatel začne věnovat samotnému jazykovému převodu, měl by si v souladu s již zmíněným Levého pojetím tří fází překladatelovy práce stanovit zásadní problémy, s nimiž se v průběhu své práce bude muset potýkat. Ty převážně vznikají kvůli mezikulturním rozdílům, ať už se jedná o rozdíly čistě jazykové či odlišné presupozice výchozího a cílového adresáta nebo nestejně žánrově stylistické konvence. Zdrojů překladatelských problémů samozřejmě existuje více a v této kapitole se pokusím pojednat o těch, jež se vyskytovaly ve výchozím textu, a o tom, jakým způsobem jsem přistupoval k jejich řešení. (Budu-li odkazovat na překlad či originál, opět citaci opatřím iniciálou O či P.) Oporou pro analýzu překladatelských problémů a postupů mi byla zejména Dagmar Knittlová¹⁹, která podle Vinaye a Darbelneta uvádí sedm tradičních překladatelských postupů²⁰: transkripci, kalk, substituci, transpozici, modulaci, ekvivalenci a adaptaci. Prvním označením rozumí přepis adaptovaný úzu cílového jazyka, kalk chápe jako doslovný překlad, pojem substituce denotuje nahrazení jazykového prostředku jiným a pod název transpozice zahrnuje nutné gramatické změny vycházející z odlišností jazykových systémů. Dále hovoří o modulaci, tedy změně hlediska, ekvivalenci, jež značí užití stylistických či strukturních prostředků lišících se od originálu, a konečně o adaptaci – substituci situace v originále adekvátní situací v cílovém jazyce.

3. 5. 1. Kulturní rozdíly

Úzy výchozí a cílové kultury se střetávaly na více místech. Kromě užití angloamerické měrné soustavy (ve výchozím textu pouze na jednom místě *about 70 miles southeast of Rome*, O:2) a institucionym (de facto také pouze jednou, v premodifikaci *University of Michigan classicist*, O:2) se jedná zejména o úzus týkající se jmen. Zaprvé jde o jména různých badatelů, jež autor dle amerického jmenného úzu zkracuje (např. *H. Grose Hodge* či *Murray N. Rothbard*, O:1, srv. Donald J. Trump, George W. Bush, do češtiny obvykle bez iniciály), ale český úzus by je v této podobě pravděpodobně netoleroval. Volil jsem individuální přístup: u Murrayho Rothbarda jsem iniciálu vynechal, u ostatních jsem iniciály rozepsal. Zejména u J. A. K. Thomsona nebylo možné jméno zkrátit, aby nedošlo k záměně osob: James Thomson byl skotský básník a James Alexander Thomson je současný vývojový biolog. Byť tedy do určité

¹⁹ KNITTLOVÁ, Dagmar: K teorii i praxi překladu

²⁰ tamtéž, s. 14

míry dochází k amplifikaci, adresáti si takto mohou i méně známé osobnosti sami bez potíží dohledat.

V druhém sledu se jedná o jména latinská. Jelikož angličtina nemá natolik rozvinutou pádovou flexi jako čeština, překladatel do češtiny musí na rozdíl od autora řešit podobu latinských jmen i v nepřímých pádech. Ve shodě s obvyklým územ klasicko-filologických publikací jsem se rozhodl nominativní podobu zachovat (*Marcus Tullius Cicero, Marcus Antonius*), ale v dalších pádech jsem volil podobu adaptovanou pro češtinu (např. *snahu Marka Antonia*, P:2). I u řeckých jmen bylo nutné provést průzkum a opět odlišit anglosaský a český pojmenovací úzus. Jména některých filosofů bylo tedy třeba odpovídajícím způsobem transkribovat (*Antiochus – Antiochos, Posidonius – Poseidónios*). Podkapitolu latinských jmen tvoří názvy římských úřednických pozic. V angličtině existuje pouze jedna možnost: označení *quaestor, praetor, aedile* (ve výchozím textu se poměrně překvapivě objevuje *adile*, přitom etymologicky se jedná o odvozeninu z latinského slova *aedes* denotujícího chrám či budovu), zatímco v češtině stále koexistují dvě varianty: o něco archaičtější „*quaestor, aedil, praetor*“ a modernější trojice „*kvestor, aedil, prétor*“, pouze varianta „*édil*“ dosud není zaužívaná. V souladu se snahou zajistit popularizační funkci i cílovému textu jsem neviděl důvod užívat archaickou ortografii, a tak jsem užil verzi modernější.

Zatřetí překladatel musí řešit otázku antických toponym. Co se týče oblastí popisovaných v textu, obvykle jde o sídla či provincie s latinským názvem, z něhož se odvodil název dnešní. Český překladatel zde opět naráží na problém spojený s asymetrií českého a anglického deklinačního systému: zatímco Powell může napsat *He acquired villas in Asturae, Puteoli and Pompeii, an estate near Formiae...* (O:3), v češtině by se tyto latinské názvy musely skloňovat, což je zejména u „pomnožných“ názvů typu *Formiae* či *Asturae* (-ae v latině je plurálové zakončení nominativu u feminin) problematické. Při rozhodování mezi latinskými názvy a těmi dnešními jsem se tedy nakonec opět přiklonil k transkripci právě z důvodu snazšího skloňování a větší přirozenosti pro českého čtenáře (*Formia, Astura*, pouze *Puteoli* změněné na dnešní *Pozzuoli* zůstalo i nadále neskloňné). Provincie mají opět uzuální označení: v angličtině užívaný název *Cisalpine Gaul* se do češtiny převádí jako *Předalpská Galie*, *Further Spain* jako *Zadní Hispánie*. I zde existují původní latinská jména (*Gallia Cisalpina, Hispania Ulterior*), ale autor místo nich tentokrát zvolil anglická pojmenování.

3. 5. 2. Stylistické problémy

Co se stylistiky týče, musel jsem řešit zejména citace z Ciceronových a jiných děl. Vysílatel s citacemi nezachází příliš důsledně, občas zdrojový text uvede, jindy nechá čtenáře, aby si zdroj našel sám. U některých citací navíc lze původní komunikát dohledat jen obtížně, někdy to nelze vůbec (viz např. Thomsonův citát chválící Cicerona, O:2). Pokud jde o Ciceronovy citace, prozkoumal jsem překlady citovaných Ciceronových děl a následně jsem zvážil, zda je možné ten který překlad využít pro tuto práci. Mnohá antická díla bohužel postrádají modernější překlady, či dokonce přeloženy vůbec nejsou, a v takových případech jsem citáty přeložil sám. Například poslední překlad Ciceronova spisu Brutus pochází z roku 1880, a tak by jeho jazykové ladění nejen odporovalo tónu celého překladu, ale vznikalo by i napětí mezi ním a dalšími citovanými překlady. Sám jsem překládal i texty hovorovějšího rázu, jakými jsou v původním komunikátu hojně citované Ciceronovy dopisy přáteli Attikovi.

Citace představují problém i z dalšího hlediska: jelikož je autor kromě občasných dvojteček nijak nevyznačuje, čtenář se může přecházením z er-formy do ich-formy snadno nechat zmást, čemuž přispívá i časté postponování uvozovacích vět. Je otázka, zda tento jev chápat jako stylistický znak, nebo jev spíše negativní, znesnadňující porozumění. Osobně jsem se zde rozhodl pro zpřehlednění, a tak jsem provedl pravděpodobně nejradikálnější zásah: vnesl jsem do textu uvozovky, aby se v něm čtenář snáze orientoval. Zároveň tak lépe vynikne kontrast mezi pásmem autorským a pásmem intertextuálním. Jedná se o změnu, jež do textu zasahuje na široké ploše, neboť postponedé uvozovací věty jsou v něm skutečně všudypřítomné.

Above all, Cicero declared, government is morally obliged to protect human life and private property. (O:1)

„Hlavní morální povinností vlády,“ tvrdil Cicero, „je chránit lidský život a soukromý majetek.“ (P:1)

Jediný případ, kdy jsem uvozovky nedoplnil, bylo při užívání polopřímé řeči. Nevyskytuje se příliš často, ale zpravidla bývá jasné, že se zmiňuje cizí stanovisko, nikoli autorovo, a tak nehrozí ono čtenářské „zmatení“, jímž jsem vnášení uvozovek částečně odůvodnil.

Historian Edward Gibbon, who... recalled that when reading Cicero I tasted the beauties of language, I breathed the spirit of freedom, and I imbibed from his precepts and examples the public and private sense of a man. (O:1)

Historik Edward Gibbon, který přehledně zpracoval úpadek římské říše, vzpomínal, že při čtení Cicerona jsem okusil krásy jazyka, vdechnul ducha svobody a z jeho zásad a vzorů jsem načerpal smysl lidského jednání v soukromí i na veřejnosti. (P:1)

Další stylistický problém představoval již zmíněný kontrast kratších a delších vět. Většinou jsem kratší věty zachoval v zájmu ponechání tempa originálu (viz *Cicero urged people to reason together. He championed decency and peace. He gave the modern world some of the most fundamental ideas of liberty. O:16*), ale místy jsem usoudil, že bude lepší krátkou větu připojit k jiné, aby se jí nevěnovalo neúměrné množství pozornosti. O tom však více pojednám v následující kapitole. Delší věty se typicky vyskytovaly v citacích historiků či Cicerona samotného – jak jsem již uvedl, některé citace jsem přebíral z již existujících překladů (ty jsem přirozeně neměnil) a jiné jsem tvořil sám. Obecně vzato jsem délku a syntaktickou rozvětvenost citací považoval za jejich distinktivní rys, a tak jsem ani u nepřevzatých citací text nesegmentoval. V některých případech jsem pokládal za nutné čtenáři „napomoci“, aby se v delším úryvku snáze vyznal, a tak jsem původní text amplifikoval:

The time which others spend in advancing their own personal affairs, he recalled, taking holidays and attending Games, indulging in pleasures of various kinds or even enjoying mental relaxation and bodily recreation, the time they spend on protracted parties and gambling and playing ball, proves in my case to have been taken up with returning over and over again to these literary pursuits. (O:3)

„Zatímco se ostatní v době volna věnovali svým zájmům,“ vzpomínal Cicero, „navštěvovali hry, dopřávali si různorodá potěšení, nebo si dokonce užívali duchovního či tělesného odpočinku, **zatímco** svůj čas věnovali nekonečným večírkům, hazardu a hře s míčem, já ho vyplnil tím, že jsem se zas a znovu vracel k tomuto literárnímu úsilí.“ (P:3)

Zde jsem amplifikoval podřadicí spojkou „zatímco“, abych dlouhé citované souvětí lépe strukturoval a čtenáři připomněl, čím vlastně začínalo – zde se ovšem jedná o subjektivní

řešení založené čistě na osobní preferenci překladatele. Jelikož tímto postupem text adresátovi doplňuji a pomáhám mu porozumět, dle Levého by se mohl řadit k intelektualizaci²¹.

Další stylistickou nesnáz představovaly časté složité premodifikace u substantiv. Pro angličtinu je sice rozsáhlé rozvíjení zleva typické, ale čeština preferuje symetrické rozvíjení zleva i zprava a často vyžaduje i dekonzenci za využití předložkové vazby. V níže uvedených příkladech se jedná de facto o substituci nahrazující substantivní premodifikaci postmodifikací s předložkovou vazbou. V druhém příkladu jsem sém Quintilianovy příslušnosti k prvnímu století substituoval za adverbialní určení časové, abych adresáta „nezahltl“ příliš složitým jmenným řetězcem s nepřímými pády.

Stoic natural law doctrines (O:1) – stoická nauka o přirozeném právu (P:1)

The first century A.D. Roman author Quintilian (O:1) – v prvním století n. l. římský spisovatel Quintilianus (P:1)

Ze stylistického hlediska problém představovalo i autorovo velmi kondenzované a jmenné vyjadřování. Opět platí, že zatímco angličtina kondenzaci využívá často, před překladem do češtiny musí překladatel častokrát kondenzát nejprve i na základě vlastních znalostí analyzovat, interpretovat a teprve poté se může pokusit původní sdělení vložit do formy přirozenější pro cílový jazyk. V takových případech se opět musí kombinovat tři fáze překladatelovy práce dle Levého a zároveň je třeba hledět, aby text nebyl čtenáři příliš dovysvětlován explicitacemi a explikacemi. Nicméně alespoň dílčí intelektualizace byly často nevyhnutelné. V následující ukázce jsem provedl interpretaci předlohy, na základě filologického pochopení jsem zjistil, že *allegedly popular* neznamená „údajně populární“ ve smyslu „oblíbený“, ale že se jedná spíše o Mariovu údajnou loajalitu k frakci populárů: autor naznačuje, že Marius populáry využíval k dosažení vyšších politických cílů. Následně bylo nutné tuto informaci zpětně zakomponovat do textu, a proto jsem opět využil amplifikaci doplněnou o neosobní zvrtné pasivum, což sémanticky odpovídá neurčitosti adverbialního *allegedly*. Adjektivum „populární“ by dnešního adresáta dle mého názoru až příliš vedlo směrem k sému oblíbenosti, a tak jsem Mariovu loajalitu k obyčejnému lidu specifikoval a opět rozšířil amplifikací.

allegedly popular leader (O:3) – o němž se říká, že bojoval za obyčejné občany (P:3)

²¹ LEVÝ, Jiří: Umění překladu, s. 132-140

Obdobnou situaci jsem řešil u věty *Cicero, however, recognized that the problems of the republic went beyond one man.* (O:13) Původní překlad „přesahovaly jednoho muže“ byl významově ambivalentní: mohl se totiž týkat jak Caesara, tak jeho vraha Bruta. Dvojznačnost jsem odstranil další amplifikací: Cicero však věděl, že k vyřešení problémů republiky se nestačí zbavit jednoho muže. (P:12)

Jmenná povaha textu mě často také nutila k substituci, dekonenzaci a celkovému „rozvolnění“ komunikátu. Takto jsem zacházel s polovětnými obraty a také místy se substantivním doplněním sloves, jež by v češtině znělo nepřirozeně, a ve většině případů jsem se uchýloval k vedlejším větám či deverbativům. V níže uvedeném příkladu rozvolňuji ještě víc amplifikací apozice ke jménu Murrayho Rothbarda, neboť kalkované označení „intelektuální historik“ se převážně vyskytuje pouze v překladové literatuře a nejedná se o ustálené spojení, zatímco „intelektuální historie“ se vyskytuje častěji.

Intellectual historian Murray N. Rothbard praised Cicero as the great transmitter of Stoic ideas from Greece to Rome. (O:1) – Odborník v oblasti intelektuální historie Murray Rothbard Cicerona chválil za to, že z Řecka do Říma přenesl stoické ideje. (P:1)

Na obecné rovině jsem nejvíce zásahů při překladu prováděl ve slovosledu. V anglickém slovosledu víceméně pevně funguje posloupnost subjekt – predikát – objekt – adverbiale, kdežto v češtině je větší variabilita: překladatel proto musí v angličtině objevit réma a v české větě je umístit do finální pozice. Těchto změn, tzv. transformací se na každé stránce nachází několik, proto uvedu jen dvě pro ilustraci. V první jsem provedl další dílčí změnu: angličtina vyžaduje *noun head* jakožto nositele rysu vyjádřeného adjektivem, ale čeština nemusí vždy postupovat stejně, jelikož umí konstruovat adjektivní sémantické odstíny do substantiva.

*Cicero **honored daring individuals** who helped overthrow tyrants.* (O:1) – Odvážlivce, již pomohli ke svržení tyrana, Cicero **choval v úctě**. (P:1)

*While defense attorneys didn't get a formal fee, they often could borrow money, receive legacies, and **gain political support** from their clients.* (O:3) - Obhájci za svou práci sice nedostávali výplatu, ale často si mohli půjčovat, směli dědit a od svých klientů **získávat politickou podporu**. (P:3)

Obdobně lze univerbizovat některá anglická slovesa s vysokou kolokabilitou: „anglická slovesa mají blíže k relátorům, spojovacím prvkům mezi jmennými nositeli

významu, zatímco v české větě je základním nositelem významu sloveso²². Např. tedy ...*the great structures of Roman law which became pervasive in Western civilization*. (O:1) - rozsáhlou strukturu římského práva, která **prostoupila** celou západní civilizací (P:1). V obou případech tuto univerbizaci lze popsat i jako ekvivalenci podle Knittlové.

Posledním případem, jež bych zmínil, je asi nejdramatičtější univerbizace, v jejímž rámci jsem z analytického plusquamperfekta, deverbativního substantiva a intenzifikátoru vytvořil jediné sloveso: *had done considerable looting there* (O:5) – ostrov vydrancoval (P:4). Čeština předminulým časem nedisponuje a míru intenzity může vyjádřit i dokonavým videm, proto se lze dopustit i natolik zásadní změny a de facto výrazové kondenzace. Lze uvažovat i o tom, že se jedná o výrazovou intenzifikaci, neboť „vydrancoval“ denotuje perfektivnost, ukončenost děje, zatímco *considerable looting* vyjadřuje pouze značnou míru „drancování“.

Ve shodě s odlišností obou jazykových úzů jsem místy přistupoval i ke změně slovesného rodu: anglické pasivum, jež jazyku umožňuje udržet průběžný podmět, jsem nezdědka aktivizoval, protože aktivum se v češtině vyskytuje častěji než pasivum, a sém neznámého činitele, často nesený anglickým pasivem, jsem do češtiny konstruoval třetí osobou plurálu aktiva.

Cicero was asked to handle the case. (O:5) – Cicerona požádali, aby si případ vzal na starost. (P:4)

3. 5. 3. Grafická stránka textu

Co se týče grafické stránky textu, příliš mnoho problémů nevzniklo. Text jsem příliš neupravoval, zachoval jsem názvy antických děl v kurzívě a názvy úřednických pozic jsem naopak z kurzívy vyňal. Jelikož jsem zvolil ortografii adaptovanou na češtinu a fiktivní adresáti budou s pojmy seznámeni, názvy „kvestor“ či „prétor“ nepůsobí natolik cize a odborně, abych je musel od zbytku textu důrazněji odlišovat. Rozdělení informací do odstavců jsem neměnil a usiloval jsem o to, aby se v cílovém textu nevyskytovalo příliš mnoho rozvitých souvětí s více úrovněmi závislostí, jež by se v češtině zdála nepřehledná a neústrojná. Výjimku tvoří pouze již zmíněné delší citace.

I at once told the Syracusans I thought that was just what I was looking for. (O:4) - „Syrakusanům jsem ihned řekl: Mám za to, že přesně tohle jsem hledal.“ (P:4)

²² KNITTLOVÁ, Dagmar: K teorii i praxi překladu, s. 42

V této pasáži jsem se tedy snažil omezit hypotaktická spojení, jež by českému adresátovi znesnadnila porozumění („řekl jsem, že si myslím, že přesně tohle je to, co jsem hledal“), a navíc příliš mnoho stupňů hypotaktické závislosti by v přímé řeči působilo neautenticky: rysy mluveného textu představují „koordinace, juxtapozice, elipsy a neúplná realizace syntaktických konstrukcí“²³, zatímco psaný text charakterizují „komplexnější syntaktické struktury (subordinace atd.)“²⁴.

Dalších změn jsem se dopustil u dvou souvětí v pasáži věnované plánování Caesarova zavraždění. Aby lépe vyzněla a získala „těžký konec“, volil jsem místy syntaktickou přestavbu. ***But Brutus felt betrayed after Caesar had promised a new order and pursued one-man rule.*** (O:13) - Ale když slíbil nový řád a následně usiloval o samovládu, **Brutus se cítil zrazen.** (P:11)

Co se dosud nezmíněných postupů týče, užíval jsem i adaptaci, a to zejména pro idiomy a obrazná vyjádření, jež mají v cílovém jazyce jinou, zaužívanou variantu, viz *bedrock of liberty* (O:1) – základním kamenem svobody (P:1) či *when the chips were down* (O:2) – když šlo do tuhého (P:2). Transpozice se vyskytovaly zejména na místech, kde relativní časový systém angličtinu nutí k časovým posunům, zatímco v češtině si vedlejší věty i po predikátu v minulém čase podržují přítomný či budoucí čas, nechce-li autor vyjádřit předčasnost před minulým dějem hlavní věty. Krom toho transpozice samozřejmě souvisely i s nutným zavedením kategorie vidu při překladu do češtiny. V níže uvedené větě dochází i k dalším změnám, konkrétně se opět vyhýbám víceúrovňovým závislostem a usiluji, aby celá dlouhá výpověď nezávisela na jednom verbu sentiendi. Zároveň se snažím o nahrazení příliš mnoha nepřímých pádů, jež ztěžují čtení, pády přímými, substantivum *blend* verbalizuji, což obojí lze zařadit pod substituci, konkretizuji zaměření Humfreyho Grose-Hodge (*scholar* – klasický filolog) a celý citát, v originále rozdělený středníkem, dělím tečkou na dvě kratší části (individuální posun, částečně asi i nivelizace kvůli zjednodušení syntaktické stavby originálu).

Scholar H. Grose Hodge observed that Cicero at his best offered a sustained interest, a constant variety, a consummate blend of humour and pathos, of narrative and argument, of description and declamation; (O:1) – Podle klasického filologa Humfreyho Grose-Hodge

²³ HOFFMANNOVÁ, Jana: Čeština pro překladatele, s. 123

²⁴ tamtéž

Ciceronovy vrcholné projevy **udržují** naši pozornost, **jsou** tematicky pestré a dokonale mísí humor s patosem, vyprávění s argumentací a popis s deklamací. (P:1)

Uvedený rozbor překladatelských problémů a jejich řešení není v žádném případě vyčerpávající, ale snad poskytl alespoň základní vhled do nejzásadnějších překladatelských zásahů, jimž jsem komunikát podrobil.

3. 6. Překladatelské posuny

V následující kapitole stručně pojednám o některých posunech vzniklých při překladu a budu vycházet z pojetí Antona Popoviče²⁵, jenž hovoří o posunech konstitutivních (vycházejících z rozdílů mezi jazyky) a individuálních (založených na překladaťelově subjektivním jazykovém citu). Jako v každém překladu i v tomto vznikla celá řada různých posunů, některé jsem už zmínil v předchozích kapitolách, a tak se zde pokusím jen ve stručnosti některé hlavní posuny shrnout a popsat.

3. 6. 1. Posuny konstitutivní

Mezi posuny související s mezijazykovými rozdíly musí náležet změny způsobené asymetrií jazykových systémů: pokud jazykový prostředek originálu v cílovém jazyce chybí, překladaťel se jej musí pokusit analyzovat, interpretovat a následně sémantickou jednotku do textu zařadit ve formě přirozené pro cílový jazyk. Pod konstitutivní posuny tedy lze zahrnout překlad veškerých vět, jež v originále obsahují gerund či participium, prostředky, jimž se v češtině snad nejvíce blíží přechodníky, které ale nesou ne vždy žádoucí sém archaičnosti. Řešení tudíž skýtají buď vedlejší věty, deverbativa nebo polovětné obraty.

Elected, Cicero was assigned Western Sicily... (O:4) – Po zvolení byla Ciceronovi přidělena Západní Sicílie... (P:4)

Některé nevětné konstrukce v juxtapozici ke zbytku sdělení bylo nutné do syntaxe více začlenit, jelikož přeloženy doslovně by v cílovém jazyce nedávaly smysl.

Equally important, he acquired loot for expanding his power. (O:7) – doslova „Stejně podstatné, získal...“ – Stejně podstatné bylo to, že získal kořist a díky ní mohl svůj vliv rozšířit. (P:6)

S rozdíly v jazykových úzích souvisely i např. změny v titulu komunikátu a názvech jednotlivých kapitol: zatímco angličtina zde kromě členu a předložek tíhne k velkým písmenům, čeština má pouze samotný počátek titulu kapitálkami a všechna zbylá slova písmem malým. Viz např. *Marcus Tullius Cicero, Who Gave Natural Law to the Modern World* (O:1) – Marcus Tullius Cicero – muž, který dnešnímu světu dal přirozené právo (P:1). Zde se opět vyskytuje slovosledná transformace, již také lze zařadit k tomuto typu posunů.

²⁵ POPOVIČ, Anton: Teória umeleckého prekladu

3. 6. 2. Posuny individuální

Mezi individuální posuny náleží rozhodnutí motivovaná překladatelovým idiolektem, jazykovým citem a subjektivním vkusem. Sem patří např. rozhodnutí některé krátké věty začlenit k jiným hlavním větám, aby k sobě dílčí okolnosti nepřitahovaly neúměrné množství pozornosti, souvětí znělo v češtině plynule a neporušila se tematicko-rematická návaznost: v příkladové větě je nejprve rématem vzdělání, pak následuje vsuvka o Ciceronově věku a poté text navazuje na vzdělání, z něhož se stane téma další výpovědi.

His family moved to Rome so he could get a better education. He was about eight. He had some Greek teachers who... (O:3) – Když bylo Ciceronovi zhruba osm let, jeho rodina se přestěhovala do Říma, aby mu poskytla lepší vzdělání. Pod vedením svých řeckých učitelů... (P:2)

Volně jsem k syntaxi přistupoval i na místech, kde mi propojení větných celků nedávalo smysl. Na jednom místě jsem původně samostatnou větu připojil k následujícímu dvoučlennému parataktickému souvětí, od něhož jsem zase odpojil jeho druhou polovinu. Motivovala mě k tomu souvislost mezi ději vyjádřenými první a druhou větou, jež je dle mého názoru silnější než mezi druhou a třetí větou. Parataktické spojení druhé a třetí věty navíc může opět čtenáře zmást, jelikož místní adverbialé třetí věty následuje až po jejím predikátu: adresát si tedy může dočasně myslet, že Caesar většinu Pompeiova vojska porazil v Itálii.

Caesar destroyed Marseilles, which had supported Pompey. Then Caesar returned to Italy and defeated Pompey's larger forces at Pharsalus, north of Athens, on August 9, 48 B.C. (O:9) – **Caesar zničil Marseilles, baštu pompeiovců a vrátil se do Itálie.** 9. srpna roku 48 př. n. l. pak u Farsálu severně od Athén porazil většinu Pompeiova vojska. (P:8)

V úvodní části, jež oplývá vedlejšími větami závislými na verbech dicendi a sentiendi, jsem se alespoň místy snažil zavést parataxi, odstraňovat vedlejší věty či uvozovací sloveso změnit na jiný prostředek vyjadřující stanovisko mluvčího, např. prepozicí „podle“.

For centuries, people read Cicero because of his beautiful Latin prose. He transformed Latin from a utilitarian language, which served generals, merchants, and lawyers, into a poetic language. (O:1) - Cicero se po staletí čte proto, že psal krásnou latinou. Pragmatický jazyk generálů, obchodníků či právníků přeměnil na jazyk básníků. (P:1)

Scholar H. Grose Hodge observed that (O:1) – Podle klasického filologa Humfreyho Grose-Hodge (P:1)

K individuálním posunům lze zařadit i podřazení informace, jehož jsem se dopustil na osmé straně originálu. Subjektivně se mi nelíbilo příliš mnoho parataktických spojek za sebou, a tak jsem jeden děj, v originále vyjádřený predikátem v hlavní větě, podřadil a učinil jsem z něj de facto příčinnou okolnost děje druhého.

Meanwhile, Crassus pursued more wealth and military glory, and he led his army against the Parthians, a nomadic people based in western Persia. (O:8) - **Crassus mezitím ve snaze získat větší bohatství a vojenskou slávu** vytáhl proti Parthům, nomádům sídlícím v západní Persii. (P:7)

Největším individuálním posunem samozřejmě bylo vnesení uvozovek do textu, kde se v originále naprosto nevyskytují. Nejedná se o naprosto nutný a zásadní posun, ale dle mého názoru se díky němu čtenář ve změnách textových pásem bude orientovat mnohem snáze, což poslouží celkovému popularizačnímu účelu komunikátu. O tomto posunu už jsem ale pojednal v kapitole 3. 5. 2. Stylistické problémy.

4. Závěr

Mou hlavní motivací pro vypracování této bakalářské práce bylo navrátit se k myšlenkám některých hlavních teoretiků překladu na našem území, zopakovat si metodiku překladatelské analýzy a přeložit text zasvěcený jedné z mých nejoblíbenějších antických osobností, který může přispět k její popularizaci v České republice navzdory tomu, že zájem většiny se spíše než na vynikající řečníky soustředí na krvežíznivé vojevůdce a přinejmenším značně kontroverzní vladaře prvního století n. l. Bakalářská práce mě zároveň učila zodpovědnosti a profesionálnímu přístupu: usiloval jsem o co možná nejlepší výkon, jako by mnou přeložený text měl skutečně být publikován a dostat se pod drobnohled klasicko-filologické obce. Upřímně doufám, že se alespoň některé z těchto cílů podařilo splnit a že by výsledný komunikát obstál. S průběhem překladu, jeho analýzy i konzultací jsem velmi spokojen, práce mě ohromně bavila, protože jsem ji také bral jako vyvrcholení bakalářského studia na Ústavu translatologie a příležitost aplikovat vše, co jsem za ony tři roky nastudoval. Kromě toho mě práce také měla naučit, že ačkoli bych překlad (dle mého názoru) stále mohl vylepšovat a komentář stále důkladněji cizelovat, jednou přijde moment, kdy práce skončí a je posuzována bez možnosti další opravy. Nyní tento moment nastal. *Alea iacta est.*

Bibliografie

Primární literatura

POWELL, Jim. Marcus Tullius Cicero, Who Gave Natural Law to the Modern World. In: *fee.org* [online]. 1.1.1997 [cit. 20.7.2017] Dostupné z: <https://fee.org/articles/marcus-tullius-cicero-who-gave-natural-law-to-the-modern-world/>

Sekundární literatura

Translatologie

JAKOBSON, Roman: Lingvistika a poetika. In: JAKOBSON, Roman a Miroslav ČERVENKA. Poetická funkce. Jinočany: H & H, 1995. *Artes et litterae*. s. 74 – 105. ISBN 80-85787-83-0

KNITTLOVÁ, Dagmar. K teorii i praxi překladu. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-244-0143-6.

LEVÝ, Jiří. Umění překladu. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof, 2012. ISBN 978-80-87561-15-7.

MALONE, Joseph L. The science of linguistics in the art of translation: some tools from linguistics for the analysis and practice of translation. Albany, N.Y.: State University of New York Press, c1988. ISBN 0887066542.

NORD, Christiane. Text analysis in translation: theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis. 2nd ed. New York: Rodopi, 2005. *Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur*, 94. ISBN 90-420-1808-9.

POPOVIČ, Anton. Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie. 2., preprac. a rozšír. vyd. Bratislava: Tatran, 1975. Okno.

Český jazyk

ČECHOVÁ, Marie. Stylistika současné češtiny. Praha: ISV, 1997. *Jazykověda (Institut sociálních vztahů)*. ISBN 80-85866-21-8.

HOUŽVIČKOVÁ, Milena a Jana HOFFMANNOVÁ. Čeština pro překladatele: základy teorie, interpretace textů, praktická cvičení. V Praze: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2012. ISBN 978-80-7308-405-9.

Antické reálie

CAESAR, Gaius Iulius. Zápisky o válce galské. Přeložil Jan KALIVODA. Praha: Naše vojsko, 2009. ISBN 978-80-206-1050-8.

CANFORA, Luciano. Gaius Julius Caesar: demokratický diktátor. Praha: Vyšehrad, 2007. Velké postavy světových dějin. ISBN 978-80-7021-901-0.

CICERO, Marcus Tullius. Brutus. Praha: Grégr, 1880. Bibliotéka klassiků řeckých a římských.

CICERO, Marcus Tullius. De imperio Cn. Pompei sive pro lege Manilia ad Quirites oratio. Praha: Česká grafická Unie, 1927. Klasikové antičtí s poznámkami.

CICERO, Marcus Tullius. Letters to friends. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2001. Loeb classical library. ISBN 0-674-99590-2.

CICERO, Marcus Tullius. O povinnostech. Praha: Svoboda, 1970. Antická knihovna.

CICERO, Marcus Tullius. O věcech veřejných: latinsko-česky. Přeložil Jan JANOUŠEK. Praha: OIKOYMENH, 2009. Knihovna antické tradice. ISBN 978-80-7298-133-5.

CICERO, Marcus Tullius, ŠTOLOVSKÝ Eduard V., ed. M. Tullia Cicerona Řeč za básníka Archiu. V Praze: Nákladem F. Tempského, 1894.

CICERO, Marcus Tullius, Marcus Porcius CATO CENSORIUS a Gaius LAELIUS. Tuskulské hovory: Cato starší o stáří; Laelius o přátelství. Přeložil Václav BAHNÍK. Praha: Svoboda, 1976. Antická knihovna (Svoboda).

Internetové zdroje

Český národní korpus – InterCorp verze 9 [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. [cit. 5.5.2018]. Dostupný z: <http://www.korpus.cz/>

Foundation for Economic Education. *Jim Powell* [online]. Foundation for Economic Education, Atlanta. [cit. 29.4.2018]. Dostupné z: <https://fee.org/people/jim-powell/>

Internetová jazyková příručka ÚJC AV ČR [online]. ©2008-2018. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

Jednota klasických filologů. *Auriga – Zprávy Jednoty klasických filologů* [online]. Jednota klasických filologů, Praha. [cit. 29.4.2018]. Dostupné z: <http://jkf.ff.cuni.cz/cs/auriga/o-casopise>

Přispěvatelé Wikipedie, Jim Powell [online], Wikipedie: Otevřená encyklopedie, c2018, Datum poslední revize 14.3.2018, 20:01 [cit. 29.4.2018]. Dostupné z: [https://en.wikipedia.org/wiki/Jim_Powell_\(historian\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Jim_Powell_(historian))

Přílohy – výchozí text

Marcus Tullius Cicero, Who Gave Natural Law to the Modern World

Marcus Tullius Cicero expressed principles that became the bedrock of liberty in the modern world.

He insisted on the primacy of moral standards over government laws. These standards became known as natural law. Above all, Cicero declared, government is morally obliged to protect human life and private property. When government runs amok, people have a right to rebel—Cicero honored daring individuals who helped overthrow tyrants.

Intellectual historian Murray N. Rothbard praised Cicero as the great transmitter of Stoic ideas from Greece to Rome. Stoic natural law doctrines heavily influenced the Roman jurists of the second and third centuries A.D., and thus helped shape the great structures of Roman law which became pervasive in Western civilization.

For centuries, people read Cicero because of his beautiful Latin prose. He transformed Latin from a utilitarian language, which served generals, merchants, and lawyers, into a poetic language. The first century A.D. Roman author Quintilian remarked that Cicero was the name not of a man, but of eloquence itself. As a writer, Thomas Jefferson called Cicero the first master of the world. Historian Edward Gibbon, who elegantly chronicled Rome's decline, recalled that when reading Cicero I tasted the beauties of language, I breathed the spirit of freedom, and I imbibed from his precepts and examples the public and private sense of a man.

As Rome's most famous orator, Cicero prosecuted crooked politicians and defended citizens against rapacious officials. On one occasion when Cicero spoke, mighty Julius Caesar reportedly trembled so much that he dropped papers he was holding. Scholar H. Grose Hodge observed that Cicero at his best offered a sustained interest, a constant variety, a consummate blend of humour and pathos, of narrative and argument, of description and declamation; while every part is subordinated to the purpose of the whole, and combines, despite its intricacy of detail, to form a dramatic and coherent unit.

Amidst a violent age, Cicero was a man of peace. He refused to build a personal army like other leading Roman politicians, and he spoke out against violence. A war which is launched without provocation, he wrote, cannot possibly be just. He warned: violence is more ruinous than anything else.

Cicero never challenged Roman slavery, which was among the most brutal in history, but he was more humane than his contemporaries. He preferred to have his farms worked by tenants rather than by slaves.

Cicero lived during an era of great sculpture, but only one bust is marked as his. It has been the basis for identifying others. These sculptures tend to portray Cicero as having a high forehead, large nose, small mouth, and worried expression, as if he were agonizing over the fate of the Roman Republic.

More is known about Cicero than any other ancient personality because hundreds of his candid letters, dispatched by courier throughout the Mediterranean, have survived. Cicero often comes across as intellectually curious, affectionate, charming, and generous. One critic, the pro-Caesar University of Michigan classicist D.R. Shackleton Bailey, belittled Cicero as a windbag, a wiseacre, a humbug, a spiteful, vain-glorious egotist. But classicist J.A.K. Thomson provided more perspective when he observed: It is probable that Cicero is the greatest of all letter-writers. The importance of his matter, the range of his public and private interests, the variety of his moods, his facility in expressing every shade of sense and feeling, the aptness of his quotations, above all his spontaneity, have never in combination been excelled or equalled.

When the chips were down, Cicero displayed the courage of his convictions. He opposed Julius Caesar's schemes for one-man rule. After Caesar's assassination, he denounced Mark Antony's bid to become dictator. For that, Cicero was beheaded.

Cicero's Early Years

Marcus Tullius Cicero was born January 6, 106 B.C., on his grandfather's country estate in Arpinum, about 70 miles southeast of Rome. His father, who shared all three names, was a frail aristocrat with literary interests, property in Arpinum, and a house in Rome.

His mother, Helvia, was from a socially connected family in Rome. The Cicero family name doesn't suggest much dignity—in Latin, *cicer* means chickpea.

His family moved to Rome so he could get a better education. He was about eight. He had some Greek teachers who exposed him to Homer, Euripides, and Greek orators. He attended lectures on law, philosophy, and rhetoric. For a while, he studied dialectics under Diodotus, the Stoic.

He emerged as a great author and speaker because he worked at it. The time which others spend in advancing their own personal affairs, he recalled, taking holidays and attending Games, indulging in pleasures of various kinds or even enjoying mental relaxation and bodily recreation, the time they spend on protracted parties and gambling and playing ball, proves in my case to have been taken up with returning over and over again to these literary pursuits.

Cicero aimed to be a defense attorney as the best bet for success in politics. While defense attorneys didn't get a formal fee, they often could borrow money, receive legacies, and gain political support from their clients.

There was plenty to keep a defense attorney busy. Murder had been a way of life in Roman politics since at least 133 B.C., when a reformer named Tiberius Sempronius Gracchus was clubbed to death by senators he had criticized. Cicero also witnessed the years of bloody struggle between pro-Senate Lucius Cornelius Sulla and allegedly popular leader Gaius Marius.

Amidst the tyranny, Cicero became famous as a brilliant, hard-working attorney who won difficult cases. His methods don't meet today's standards for due process. He focused on the motive for a crime, often ignoring the specifics about how the act was committed. He made claims, such as that his client wasn't near the crime scene, without offering specific proof. He didn't seem to call witnesses. He sometimes resorted to blatant logical fallacies.

Yet Cicero prospered. He acquired villas in Asturae, Puteoli, and Pompeii, an estate near Formiae, and a mansion in Rome's fashionable Palatine district, plus lodges where he could stay while traveling to these properties.

By 79 B.C., he was worn out. As he explained in the *Brutus* (46 B.C.), which includes perhaps the earliest piece of intellectual autobiography: I was at that time very slender and not strong in body, with a long, thin neck; and such a constitution and appearance were thought almost to promise danger to life, if combined with hard work and strain on the lungs. Those who loved me were . . . alarmed, that I always spoke without remission or variation, using all the strength of my voice and the effort of my whole body. When my friends and doctors begged me to give up speaking in the courts, I felt I would run any risk rather than abandon my hope of fame as a speaker. I thought that by a more restrained and moderate use of the voice and a different way of speaking I could both avoid the danger and acquire more variety in my style; and the reason for going to Asia was to change my method of speaking. And so, when I had two years' experience of taking cases and my name was already well known in the Forum, I left Rome.

He spent time in Athens and then toured the Peloponnesian islands and Greek cities of Asia Minor. He studied philosophy with the Athenian Antiochus, who reflected Stoic influence, and at Rhodes with the learned Stoic Posidonius. He also studied oratory with Posidonius' teacher, Molon. I came home after two years, Cicero reported, not only more experienced, but almost another man; the excessive strain of voice had gone, my style had . . . simmered down, my lungs were stronger and I was not so thin.

Cicero Enters Politics

Cicero first sought political office when he was 30—as *quaestor*, the lowest major office, which involved administrative responsibility for a province. Elections took place every July, after the harvest. They were held in the Field of Mars. Voters scratched the name or initials of their chosen candidate on waxed wooden ballots, then dropped these in baskets for counting. Elected, Cicero was assigned Western Sicily, where he made sure corn supplies were remitted to Rome. His proudest personal achievement during the one-year term seems to have been discovering the grave of Archimedes, the third-century B.C. Greek mathematician. I noticed a small column projecting a little way from the bushes, on which there was the shape of a sphere and a cylinder, he recalled. I at once told the Syracusans I thought that was just what I was looking for.

As *quaestor*, Cicero joined the Senate. This had about 600 members, nearly all of whom were from families who owed their position to military conquest. They were members for life. Although the Senate had a prestigious advisory role in the government, and candidates for higher political office came from the Senate, it lacked its own power base. There weren't any Senate elections or political parties. The Senate didn't command an army. By law, senators were banned from business. Senators looked forward to winning an appointment as governor of a province where they could enrich themselves.

In 70 B.C., Cicero moved his way up the political ladder when he got elected *adile* (responsible for the Roman food supply and games). That year, people from Sicily filed suit against their former governor Gaius Verres, who had done considerable looting during his three years there. Cicero was asked to handle the case. The odds were with Verres because he was defended by Quintus Hortensius Hortalus, the most famous orator of the day, and senators who sat on the jury were, as always, reluctant to return a guilty verdict against an influential politician.

The trial began August 5, and there were crowds of spectators since people had come to Rome for elections and games. This one man's brutality and cupidity, Cicero thundered, were depriving [Sicilians] of the advantages and privileges bestowed on them by the Senate and the Roman people. What we know about the case comes primarily from Cicero's orations, and while they cannot be treated as factual documents—they were partisan briefs—Verres subsequently fled Rome for Marseilles. Cicero's reputation was enhanced.

In 66 B.C., Cicero was elected First Praetor, which meant that he administered the highest civil court in Rome. As soon as Cicero's one-year praetorship was up, he began lobbying to be elected as a consul, the highest office in Rome. Two consuls served at a time, each with the power to veto decisions by the other. Cicero became a consul in 64 B.C.—remarkably, without resorting to bribery or violence.

One of the unsuccessful contenders, Lucius Sergius Catiline, a wild man who gained support from Julius Caesar, schemed for revenge. He tried to recruit foreign armed forces, assassinate Cicero, and take over the government. During Senate debates, Cicero unleashed powerful orations attacking Catiline. Caesar cited an old law that a death

sentence required prior approval by a popular assembly. He advocated seizing the property of conspirators and banishing them. Cicero favored capital punishment. Catiline's top five associates were executed, and Catiline was subsequently killed in battle. For years, Cicero irritated people by boasting how he saved the Republic from Catiline.

Cicero attacked Rome's policy of endless wars. It is a hard thing to say, he declared, but we Romans are loathed abroad because of the damage our generals and officials have done in their licentiousness. No temple has been protected by its sanctity, no state by its sworn agreements, no house and home by its locks and bars—in fact there is now a shortage of prosperous cities for us to declare war on so that we can loot them afterwards. Do you think that when we send out an army against an enemy it is to protect our allies, or is it rather to use the war as an excuse for plundering them? Do you know of a single state that we have subdued that is still rich, or a single rich state that our generals have not subdued?

Choosing Among Evils

If Rome had stopped its conquests, the Republic might have developed. Corrupt and limited though it was, it offered the best chance of averting one-man rule. But the aggression continued, and successful generals eclipsed the power of the Senate and other republican institutions. Cicero found himself in the uncomfortable position of choosing among evils.

The least dangerous, he believed, was Cnaeus Pompeius (Pompey), a highly capable military commander, remarkable administrator, and political opportunist. During his early days, he was known as the boy executioner. Pompey lacked political principles and reportedly changed wives to improve his political prospects. While he skirted constitutional restraints to advance his career, he never tried to overthrow the traditional (unwritten) Roman constitution. He wanted fame rather than political power.

Pompey crushed Rome's adversaries in the Middle East. He wiped out the piracy in the eastern Mediterranean that had disrupted Rome's vital food supplies. He conquered some 1,500 towns and fortresses. He organized four new Roman provinces—Asia, Bithynia,

Cilicia, and Syria—which extended Roman frontiers to the Caucasus mountains and the Red Sea. He started or rebuilt 39 cities. He established a network of client rulers who helped Rome guard the eastern frontiers. He boosted Rome’s revenue from the region by 70 percent and became the wealthiest Roman.

In December 62 B.C., Pompey returned to Rome and dismissed his army. All he asked for was that the Senate pass a bill rewarding his soldiers with land in the provinces—the traditional way of compensating combatants after a successful military campaign. But the Senate blocked such a bill, and Pompey became convinced he should consider collaborating with his rivals.

The best-financed rival was Marcus Crassus. Crassus had inherited a small fortune—300 talents—and parlayed this into some 7,000 talents largely in the proscriptions, which meant buying cheaply and then reselling the properties of people condemned to death. Until Pompey’s lucrative triumph in the Middle East, Crassus had been the wealthiest Roman. He built his own army and crushed the slave revolt led by Spartacus, crucifying some 6,000 slaves on the Appian Way.

To strengthen his position against Pompey, Crassus bought the political support of Gaius Julius Caesar, who was an ambitious, spendthrift demagogue. He had been elected a *quaestor* in 68 B.C. and assigned to administer Further Spain, where he discovered his genius as a military commander. Equally important, he acquired loot for expanding his power. He gained a popular following by sponsoring lavish free games and banquets whose astonishing cost—19 million *sesterces*, almost a tenth of government revenues—were underwritten by Crassus.

Cicero led successful opposition to a Senate bill promoted by Caesar and Crassus, which would have empowered them to sell overseas Roman territory, and use the proceeds to acquire land in Italy for redistribution to their political supporters. Cicero spoke against the bill three times, and he displayed considerable skill defeating it without alienating ordinary people who hoped for free land.

The First Triumvirate

In 60 B.C., Pompey, Crassus, and Caesar were frustrated by Senate efforts to thwart their ambitions, so they formed a dictatorship known as the First Triumvirate. During the next decade, they controlled candidates for office, and they parceled out provincial loot among themselves. Crassus got the East. Pompey, Spain. Caesar, Cisalpine Gaul (northern Italy) and Illyricum (eastern Adriatic coast). Cicero declined an invitation to join them.

Despite their friendly overtures, Crassus, Pompey, and Caesar didn't defend Cicero when, in 58 B.C., the gangster-senator Publius Clodius Pulcher (an ally of Caesar's known as Clodius) proposed a law banishing Cicero from Rome. Clodius also plundered three of Cicero's homes. Cicero was exiled for 16 miserable months, which he spent at a friend's home in Salonika (northeastern Greece). Your pleas have prevented me from committing suicide, he wrote Titus Pomponius Atticus, his banker, publisher, and friend, who helped cover his expenses in exile. Cicero returned to Rome when Pompey decided he needed an ally against Clodius.

But the triumvirs wouldn't tolerate the free expression of Cicero's views. I who if I speak as I ought on public matters am thought mad, he wrote Atticus, if I say what expediency demands, appear a slave, and if I am silent, seem oppressed and crushed. . . . What if I choose to give up and take refuge in a life of leisure? Impossible. I have to take part in the fight. He added: I am sustained and strengthened by literature, and prefer to sit in your little chair under the bust of Aristotle, than in our consuls' chairs of office.

Meanwhile, Crassus pursued more wealth and military glory, and he led his army against the Parthians, a nomadic people based in western Persia. Their territory sat astride the great Silk Road that connected China with the Mediterranean. Crassus' forces were routed by Parthian bowmen, and he was slain in May 53 B.C.

The Rise of Caesar

Caesar had been busy building his personal empire in Gaul, which included territory now in France, Belgium, part of Holland, and Switzerland, plus Germany west of the Rhine. Caesar reportedly sold 53,000 members of the Nervii tribe as slaves. He boasted that he

slaughtered 258,000 Helvetii men, women, and children. He went on to slaughter some 430,000 Germans.

Caesar combined his tactical genius—especially surprise attacks—with effective propaganda, something the aloof Pompey neglected. Caesar appealed for popular support by promising peace. Caesar repeatedly sought Cicero's backing because he needed legitimacy. Caesar had always been cordial to Cicero and even lent him money, but Cicero reluctantly sided with Pompey. After a tense meeting with Caesar, Cicero wrote Atticus: I think Caesar is not pleased with me. But I was pleased with myself, which is more than I have been for a long time.

In January 49 B.C., the Senate ordered Caesar to return from Gaul without his army. But he refused to cooperate in his political destruction. On the evening of January 10, 49 B.C., Caesar led one legion of soldiers across the Rubicon, a small river on the northwestern Italian peninsula, separating Gaul from Rome. This violated Roman law requiring that armies be kept in the provinces, and another civil war was on. Unable to defend himself in Italy, Pompey fled to the East on March 17. Caesar entered Rome on the first of April, 49 B.C.

Whether Caesar or Pompey won, Rome would clearly be ruled by a strongman. In one of his letters, Cicero lamented the general destruction; so vast are the forces which I see will take part in the conflict on both sides. . . . Nothing can exceed the misery, ruin and disgrace. . . . The sun seems to me to have disappeared from the universe.

Caesar seized the Roman treasury to finance his military campaigns. He went to Spain, preventing Pompey from rebuilding an army there. Caesar's deputy, Mark Antony, took charge of Italy. Caesar destroyed Marseilles, which had supported Pompey. Then Caesar returned to Italy and defeated Pompey's larger forces at Pharsalus, north of Athens, on August 9, 48 B.C. Cicero was offered command of Pompey's surviving forces, but he wanted no part of the violence. Pompey fled to Egypt, where he was murdered upon landing by local people who had enough of Rome's wars. When Caesar arrived in Egypt, he was presented with Pompey's severed head. He subsequently became a lover of young Queen Cleopatra, who joined him back in Rome. Caesar crushed remnant opposition—

some 10,000 people were slaughtered, and their leader Marcus Porcius Cato pulled a sword into his abdomen.

During the bloodbaths, Cicero sought refuge in Brindisi. Victorious Caesar pardoned him, as he pardoned many of his adversaries, and Cicero returned to Rome in 47 B.C. Almost 60, Cicero learned that many of his compatriots and rivals were dead. I was reconciled with my old friends, I mean my books, he wrote, though I had not abandoned their companionship because I was angry with them, but because I felt a sense of shame. I thought that I had not obeyed their precepts by plunging into turbulent events with such untrustworthy allies.

Cicero did his best to influence Caesar. He urged that Caesar restore this city of ours to stability by measures of reorganization and lawgiving. But it was a hopeless task, since Caesar had already planned another campaign of overseas conquest.

Cicero's Personal Woes

While the Roman Republic was collapsing, Cicero's personal life was, too. In 46 B.C., he and his wife, Terentia, were divorced apparently because of financial disputes. He soon remarried a rich young woman named Publilia, but she couldn't get along with his daughter, Tullia, so they divorced about a year later. Then Tullia died in childbirth. Next to yourself, he wrote Atticus, I have no better friend than solitude. In it all my converse is with books. It is interrupted by weeping, against which I struggle as much as I can. . . .

Cicero turned more to writing about philosophy and secured his immortality. While he didn't construct any new philosophical system, he interpreted his favorite Greek thinkers and made the ideas soar. He drew from his own library, since there weren't any public libraries in Rome. He wrote with a reed pen and ink on papyrus scrolls. The ink was made from lampblack and gum. He worked to expand Latin which, among other things, lacked an equivalent of the and had few metaphors or compound words. He adapted words from Greek, which had been a philosophical language for centuries. Cicero introduced such

words as *essentia*, *qualitas*, and *moralis* to Latin, which makes him the source of the English words essence, quality, and moral.

Atticus had slaves make copies of Cicero's works, the standard practice. One thousand copies were produced initially. For their trouble, authors like Cicero received prestige and gifts—royalties were unknown.

The Law of Nature . . .

Cicero transmitted the Greek Stoic idea of a moral higher law to the modern world. In his dialogue *De Legibus* (On the Laws, 52 B.C.), he talked about the supreme law which existed through the ages, before the mention of any written law or established state. He also referred to it as the law of nature for the source of right. In *De Republica* (*The Republic*, 51 B.C.) he says True law is right reason in agreement with nature; it is of universal application, unchanging and everlasting . . . there will not be different laws at Rome and at Athens, or different laws now and in the future, but one eternal and unchangeable law will be valid for all nations and all times, and there will be one master and ruler, God, over us all, for he is the author of this law, its promulgator, and its enforcing judge. Whoever is disobedient is fleeing from himself and denying his human nature, and by reason of this very fact he will suffer the worst penalties . . .

Cicero further distinguished the higher law from the laws of governments. He declared it was quite absurd to call just every article in the decrees and laws of nations. What if those laws were enacted by tyrants? . . . The essential justice that binds human society together and is maintained by one law is right reason, expressed in commands and prohibitions. Whoever disregards this law, whether written or unwritten, is unjust.

While Cicero derived many ideas from the Greeks, he also contributed some key ideas of his own. Greek philosophers had conceived of society and government as virtually the same, coming together in the *polis* (city-state). Cicero declared that government is like a trustee, morally obliged to serve society—which means society is something larger and separate. Appreciation for the myriad wonders of civil society, where private individuals develop languages, markets, legal customs, and other institutions, didn't come until the eighteenth century, but it was Cicero who began to see the light.

Cicero was the first to say that government was justified primarily as a means of protecting private property. Both Plato and Aristotle had imagined that government could improve morals. Neither had conceived of private property—an absolute claim to something over everyone else.

Cicero's *De Officiis* (*On Duties*, 44 B.C.): the chief purpose in the establishment of states and constitutional orders was that individual property rights might be secured . . . it is the peculiar function of state and city to guarantee to every man the free and undisturbed control of his own property. Again: The men who administer public affairs must first of all see that everyone holds onto what is his, and that private men are never deprived of their goods by public men.

Caesar continued to seek Cicero's goodwill by praising his work. Caesar dedicated his book *De analogia* (*On Analogy*, 54 B.C.) to Cicero, saying You have gained a triumph to be preferred to that of the greatest generals. For it is a nobler thing to enlarge the boundaries of human intelligence than those of the Roman Empire. The two men had dinner at one of Cicero's villas—Caesar came with his retinue of about 2,000 soldiers. Later Cicero told Atticus: my guest was not the sort to whom one says, 'Do pray come again when you are back.' Once is enough. We did not talk about serious matters, but a great deal about literature.

Caesar proceeded to twist the Roman constitution beyond recognition. He packed the Senate with some 400 of his partisans. He rigged the election of a new consul. He became the first living Roman to have his portrait appear on coins. He had himself named *dictator perpetuus*—dictator for life.

As historian John Dickinson observed, Caesar indulged in a lifetime of double talk, professing slogans of democracy, while debasing and destroying the powers of the electorate, and insisting on constitutional technicalities, while persistently undermining the constitution. In the end, his prescription for government turned out to be a surprisingly simple one: to reduce its mechanism to the simplest and most primitive of all institutional forms, personal absolutism, and to employ it for one of the simplest and most primitive of all purposes, foreign conquest.

Some influential Romans, however, still cherished republican principles.

Gaius Cassius, who hated Julius Caesar, seems to have hatched the plot against him. He was joined by his intense brother-in-law, Marcus Brutus. Both men had fought with Pompey. Caesar pardoned both and named both praetors. But Brutus felt betrayed after Caesar had promised a new order and pursued one-man rule. Brutus decided he had a historic role to play, because an ancestor had dispatched a tyrant, and he was the nephew of Cato, stalwart foe of Caesar and defender of the Roman Republic. Cassius and Brutus recruited about 60 co-conspirators.

The Ides of March

Caesar planned to leave Rome for another war, against the Parthians, on March 18, 44 B.C. Brutus and Cassius decided that the assassination must take place on March 15—the Ides of March—during a Senate meeting. It was held in a hall next to the Theatre of Pompey. Apparently Cicero was there, although the conspirators hadn't confided in him because of his age and his tendency to talk.

After Caesar, 63, sat on a gilded chair, a man named Tillius Cimber approached Caesar and requested a pardon for his brother. When Caesar refused, Cimber grabbed Caesar's purple toga, the signal for attack. The Liberators, as the conspirators called themselves, fell on him with their daggers. Cassius struck Caesar in the face. Brutus cut Caesar in the thigh. Altogether, he was cut 23 times and fell dead before a statue of Pompey. Reportedly, Brutus held high his dagger, shouted Cicero's name and congratulated him on the recovery of freedom.

Brutus and Cassius apparently expected the Republic to revive on its own—they didn't make any plans to exercise power themselves. Cicero, however, recognized that the problems of the republic went beyond one man. We have only cut down the tree not rooted it up, he told Atticus.

Soon hard-drinking and brawling Mark Antony bid to succeed Caesar as dictator. He got possession of Caesar's papers and personal fortune—some 100 million *sesterces*, about one-seventh as much as was in the entire Roman treasury, which Caesar had intended for

his 18-year-old adopted son, Octavian. Antony recruited his own armed forces. He pushed through a law giving him control of north and central Cisalpine Gaul.

On September 2, 44 B.C., Cicero delivered a speech asserting that Antony's actions were unconstitutional, unpopular and contrary to Caesar's intentions. On September 19, Antony countered with a scathing speech that blamed Cicero for the murder of Catiline, the assassination of Clodius, and the split between Caesar and Pompey. Antony made clear that Cicero was a mortal enemy.

Cicero wrote a second blistering speech which, while never delivered, became one of the most famous political pamphlets in history. He blasted Antony for inciting violence and provoking the Civil War. He portrayed Antony as an unscrupulous opportunist.

I fought for the Republic when I was young, Cicero declared, I shall not abandon her in my old age. I scorned the daggers of Catiline; I shall not tremble before yours. Rather I would willingly expose my body to them, if by my death the liberty of the nation could be recovered and the agony of the Roman people could at last bring to birth that with which it has been so long in labour. He expressed the wish that at my death I may leave the Roman people free.

Cicero delivered another dozen attacks on Antony by April 21, 43 B.C. He urged that the Senate brand Antony as a public enemy and recognize the legitimacy of Octavian as the lesser of evils. These speeches became known as the *Philippics*, inspired by Demosthenes' speeches three centuries before, intended to stir Athenians against the invader Philip of Macedon who was the father of Alexander the Great.

Cicero withdrew to his Arpinum estate, away from the turmoil of Rome. He finished his final book, *De Amicitia (On Friendship)*— dedicated to his friend Atticus who, ironically, carried on a cordial correspondence with Antony and Octavian.

The rivals Antony, Octavian, and Marcus Aemilius Lepidus concluded that they weren't in a position to crush each other or get cooperation from the Senate. Consequently, they established themselves as Triumvirs for the Restoration of the Republic, and they divided spoils in the western provinces. They also announced rewards for anyone who could

produce the heads of their enemies. Antony saw that Cicero's name appeared on the proscription list, and Octavian did nothing about it.

The Murder of Cicero

Cicero fled. He started sailing for Greece, where he had heard that Brutus had some armed forces, but rough winter weather soon forced him ashore. He sought shelter at his house near Formiae, along Italy's west coast. There, on December 7, 43 B.C., assassins caught up with him. A soldier named Herennius cut off his head and hands. Herennius brought these to Antony. Fulvia, Antony's wife, pushed a hairpin through Cicero's tongue, and Cicero's head and hands were nailed to the Forum Rostra where orators spoke.

This was just the beginning of renewed violence. Antony ordered the murder of some 300 senators and a couple of thousand influential citizens. Antony and Octavian crushed the republican forces of Brutus and Cassius at Philippi (northeastern Greece), October 43 B.C., and both republicans committed suicide. A decade later, Antony and Octavian were at each other's throats. Antony lost three-quarters of his fleet at Actium (western Greece), then fled with Cleopatra to Egypt where they committed suicide in 30 B.C. Octavian, who became known as Augustus, launched the Roman Empire.

According to the first-century A.D. Roman biographer Plutarch, Augustus came upon one of his grandsons reading a book by Cicero. The boy tried to hide it, but Augustus picked it up and remarked: My child, this was a learned man, and a lover of his country.

Cicero's works generally fell out of favor during the Empire. The fifth-century Catholic philosopher Saint Augustine confessed: I came in the usual course of study to a work of one Cicero, whose style is admired by almost all, not so his message. By the early Middle Ages, many of Cicero's works were lost.

The Renaissance scholar Petrarch found some of Cicero's speeches (58 were eventually recovered). Then in 1345 at the Verona cathedral library, he discovered a collection of Cicero's letters—864 altogether, 90 to Cicero and the rest by him—which had been published in the first century A.D. Half were written to his friend Atticus, mostly based in Greece. All the letters date from the last 20 years of Cicero's life. Petrarch exulted: you

are the leader whose advice we follow, whose applause is our joy, whose name is our ornament. Cicero was cherished by Erasmus, the Dutch Renaissance man who deplored religious intolerance among both Catholics and Protestants.

In seventeenth-century England, according to one observer, it was the common fashion at schooles to use Cicero's *De Officiis* [*On Duties*] as an ethics text. Philosopher John Locke recommended Cicero's works. Cicero's vision of natural law influenced such thinkers as Locke, Samuel Pufendorf, and *Cato's Letters*' authors John Trenchard and Thomas Gordon who had the most direct intellectual impact on the American Revolution.

Cicero's defense of the Roman Republic made him a hero to many others. In Germany, he was admired by the libertarian poet and dramatist Johann Christoph Friedrich von Schiller. French Baron de Montesquieu, who urged the importance of dividing government powers, considered Cicero one of the greatest spirits. Voltaire wrote that Cicero taught us how to think. Inspired by Cicero, during the French Revolution, journalist Jean-Baptiste Louvet de Couvray boldly attacked Maximilien de Robespierre for promoting the Reign of Terror.

Cicero's oratory continued to stir friends of freedom. It helped inspire the libertarian ideals of the great historian Thomas Babington Macaulay. It influenced the dramatic speaking styles of young (libertarian) Edmund Burke, Charles James Fox, William Ewart Gladstone, and Winston Churchill. Cicero's oratory helped convince Frederick Douglass that if he mastered public speaking, he could fight American slavery—and he did.

Cicero's views became unfashionable when imperial Germany emerged as a major power during the late nineteenth century. Nobel Prize-winning historian Theodor Mommsen, for instance, was an ardent admirer of Caesar and sneered at Cicero's republicanism. While Hitler did much to make Caesarism unpopular, far more people today are interested in the conqueror Caesar than in an author and orator like Cicero.

Yet Cicero remains an absorbingly significant builder of western civilization, as historian Michael Grant put it. Cicero urged people to reason together. He championed decency and peace. He gave the modern world some of the most fundamental ideas of liberty. Back

when speaking freely meant risking death, he denounced tyranny. He has helped keep the torch of liberty burning bright for more than 2,000 years.